

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedra**

Loretos Sergedaitės
V kurso, taikomosios jurisprudencijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

Žmogaus ir piliečio teisės, laisvės ir pareigos tarpukario Lietuvoje

Vadovas: Prof. dr. (HP) Jevgenij Machovenko

Recenzentė: Doc. dr. Giedrė Lastauskienė

Vilnius
2018

Turinys

Įvadas.....	2
1. Žmogaus ir piliečio teisių, laisvių ir pareigų samprata.....	4
2. Teisės, laisvės ir pareigos Nepriklausomybės kovų laikotarpiu 1918 – 1920 m.....	9
3. Teisės, laisvės ir pareigos demokratijos laikais 1922 – 1926 m.....	19
4. Teisės, laisvės ir pareigos autoritariniu laikotarpiu iki 1940 m.....	33
5. Išvados.....	45
6. Literatūros sąrašas.....	47
7. Santrauka (lietuvių kalba).....	50
8. Summary (anglų kalba).....	51

Įvadas

Teisės, laisvės ir pareigos – tai iki šiol nūdienoje aktualios temos sukeliančios kontraversišku diskusijų. Žmogaus teisių, laisvių ir pareigų atsiradimo bei raidos istorija siekia seniausius laikus. Idėja, jog visi žmonės gimdami turi tam tikras teises ir laisves, buvo pirmųjų XVII – XVIII a. Anglijos, JAV bei Prancūzijos konstitucinių aktų pagrindu. Lietuvių tauta jau viduramžiais teisinius pamatus grindė Lietuvos Statutais, vėliau Lietuvos Konstitucijomis, kuriose buvo įtvirtintos pagrindinės teisės, laisvės ir pareigos. Šiame darbe žmogaus bei piliečio teisės, laisvės ir pareigos bus nagrinėjamos konkrečiu laikotarpiu – tarpukario metu, analizuojant tuo metu galiojusius teisės aktus bei mokslininkų darbus. Taigi šiuo darbu bus siekiama išanalizuoti, kokios teisės, laisvės ir pareigos egzistavo ganėtinai sudėtingu laikotarpiu – tarpukario metu Lietuvoje, kaip jos kito, kokią įtaką tai turėjo valstybėje ir kaip visa tai vertina teisės mokslininkai.

Šio darbo tikslas yra žmogaus ir piliečio teisių, laisvių ir pareigų katalogo įgyvendinimo mechanizmo, garantijų, įtvirtintų Lietuvos valstybės teisės aktuose tarpukario laikotarpiu, išsamus ir visapusiškas problematikos atskleidimas.

Siekiant darbo tikslo yra keliami uždaviniai:

Pirma, pasitelkus specialiąją literatūrą pateikti žmogaus ir piliečio teisių, laisvių ir pareigų sampratas, jų skirtumus.

Antra, išanalizavus teisės aktus atskleisti teisių, laisvių ir pareigų katalogą, jų įgyvendinimo mechanizmus bei garantijas tarpukario Lietuvoje.

Trečia, atlikti analizę, kaip ir dėl kokių priežasčių kiekvienu išskirtu tarpukario periodu Lietuvoje kito teisių, laisvių bei pareigų katalogas ir jų įgyvendinimo mechanizmai bei garantijos.

Darbo objektas yra tarpukario Lietuvoje teisės aktuose įtvirtintos žmogaus ir piliečio teisės, laisvės ir pareigos.

Šiame darbe panaudoti kalbinis, lyginamasis, sisteminis, istorinis bei teleologinis metodai. Kalbinis metodas panaudotas terminų vartojimo prasmės atskleidimui bei atskirų sąvokų, tokių kaip „žmogaus teisės“, „piliečio teisės“, „pareiga ir prievolė“ aiškinimui. Lyginamuoju metodu palyginami tam tikrų teisių ir laisvių atsiradimai Lietuvoje su kitomis valstybėmis. Sisteminis metodas darbe pasireiškia tuo, jog žmogaus ir piliečio teisės, laisvės ir pareigos analizuojamos atsižvelgiant į visą teisės sistemą, į kitas tų pačių teisės aktų nuostatas. Istorinis metodas panaudotas siekiant išsiaiškinti, kokią įtaką istorinė raida turėjo žmogaus ir piliečio

teisų, laisvių ir pareigų katalogui. Teleologiniu metodu siekiama nustatyti tarpukario metu galiojusią teisės aktų tikslus ir uždavinius.

Darbo originalumas pasireiškia tuo, jog apie tarpukario metu Lietuvoje galiojusias žmogaus ir piliečio teises, laisves ir pareigas savo išvalgas pateikė išeivijos bei kiti Lietuvos teisės mokslininkai, teisininkai, tačiau nėra nei vieno darbo, kuriame mokslininkų nuomonės būtų susistemintos pateikiant objektyvų tuo metu galiojusią teisų, laisvių ir pareigų katalogo įvertinimą.

Magistro darbui aktualiausi šaltiniai yra tarpukario metu galioję Lietuvos Valstybės Laikiniųjų Konstitucijų Pamatiniai Dėsniai (1918 m. ir 1919 m.); 1920 m. Lietuvos Respublikos Laikinoji Konstitucija; 1922 m., 1928 m., 1938 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos, kiti teisės aktai (Spaudos, Susirinkimų, Draugijų ir kt. įstatymai) bei papildoma Lietuvos ir užsienio šalių akademinė literatūra. Tarpukario metu galiojusios Konstitucijos bei teisės aktai yra svarbiausi šio darbo šaltiniai, kadangi juose įtvirtintos teisės, laisvės ir pareigos, kas ir yra šio darbo analizės objektas. Siekiant atskleisti teisės aktų, kuriuose įtvirtintos žmogaus ir piliečio teisės, laisvės bei pareigos, esmę, buvo pasitelkti teisės mokslininkų darbai. Žmogaus ir piliečio teisų, laisvių ir pareigų sampratą labiausiai padėjo atskleisti T. Birmontienės kartu su autorių kolektyvu išleistas vadovėlis „Lietuvos konstitucinė teisė“ taip pat R. Dworkin „Rimtas požiūris į teises“ bei H. Kelsen „Grynoji teisės teorija“ darbai. Tiriant žmogaus bei piliečio teises, laisves ir pareigas skirtingais tarpukario laikotarpiais reikšmingi buvo J. Machovenko, A. Vaišvilos, A. Vaičiaičio, T. Birmontienės, M. Maksimaičio darbai. Atskleisti tautinių mažumų situaciją tarpukario laikotarpiu Lietuvoje padėjo E. Mažul disertacija tautinių mažumų klausimu bei A. Bliumino ir P. Janausko straipsniai pateikti straipsnių rinkinyje „Mūsų konstitucionalizmo raida“. Moterų teisinę padėtį darbo autorė analizavo pasitelkus T. Birmontienės „Moterų teisų raida Lietuvoje: konstitucinis pripažinimas, politinio lygiateisiškumo siekis“ ir V. Jūrėnienės „Steigiamojo Seimo narės ir jų veikla įteisinant lyčių lygiateisiškumą 1922 m. Konstitucijoje, straipsnius. Tam tikrą požiūrį į žmogaus bei piliečio teises, laisves ir pareigas darbo autoriui padėjo suformuoti išeivijos teisininkų – K. Račkausko, P.V. Raulinaičio ir A. Rudžio darbuose pateiktos mintys. Šių šaltinių pasirinkimą lėmė tai, kad juose pateikta išsami informacija susijusi su darbo autorės tema bei atkreipiamas dėmesys į pagrindines tarpukario Lietuvoje buvusias problemas.

1. Žmogaus ir piliečio teisių, laisvių ir pareigų samprata

Žmogaus teisių raidos istorija siekia seniausius laikus – senovės Graikijos ir Romos humanistines idėjas, judėjų, krikščionių etiką, ši samprata istoriškai kito ir plėtėsi. Konstitucinė žmogaus teisių doktrina yra įvairi, nuolat besikeičianti, tačiau visi šiuolaikiniai požiūriai tik patvirtina asmens ir jo teisių pirmumą santykiuose su valstybe. Visą žmogaus teisių evoliucijos laikotarpį buvo plėtojami trys svarbiausi žmogaus teisių aspektai – žmogaus vientisumas (integralumas), laisvė ir lygybė bei pagarba kiekvieno žmogaus orumui. Pasauliniai karai, parodę visišką žmogaus teisių nepaisymą bei didžiausius pažeidimus, davė postūmį demokratines valstybes tartis dėl privalomų žmogaus teisių normų. 1919 m. įkurtos Tautų Sąjungos Statutas įtvirtino žmogaus orumo viršenybės principą prieš valstybės interesus daugelyje sričių, įskaitant globojamų teritorijų gyventojų teises, iškelė tautinių mažumų apsaugos idėją¹.

Teisės doktrinoje žmogaus teisės gali būti suprantamos kaip asmens laisvės visuomenėje ir galimybės jas įgyvendinti, kurias reglamentuoja teisės ir kitos socialinės normos. Žmogaus teisių kaip svarbių visuomenės moralinių vertybių teisinio pripažinimo procese ypatinga vieta skirta konstitucijai. Konstitucija sulieja teisinius ir moralinius dalykus, teisės teisėtumą darydama priklausomą nuo atsakymo į sudėtingas moralines problemas, tokias kaip problema, ar konkretus įstatymas gerbia prigimtine visų žmonių lygybę². Literatūroje žmogaus teisės yra apibrėžiamos kaip prigimtinės teisės, kurios priklauso visiems žmonėms, nepriklausomai nuo jų pilietybės, lyties, rasės, etninės kilmės, odos spalvos, religijos, kalbos ar kitų aspektų. Šios teisės yra neatimamos, išskyrus įstatymų numatytais atvejais. Prigimtinis žmogaus teisių pobūdis reiškia, kad jos yra neatskiriamos nuo individo, nesusietos nei su teritorija, nei su tauta³. Vienas pagrindinių žmogaus teisių bruožų, tai jų visuotinumas, universalumas bei nedalumas. Jos yra viena kitą lemiančios, remiasi lygiateisiškumo ir kitais demokratiniiais principais. Žmogaus teises galima apibrėžti ir kaip visuomenines vertybes, moralės normas, o jas turi garantuoti valstybė, kurioje jis gyvena⁴. Žmogaus teisės yra labai įvairios, todėl jų pažinimui teisės doktrinoje jos yra skirstomos į tam tikras grupes. Vienas labiausiai paplitusių žmogaus teisių doktrinoje teisių grupavimo būdų – jų skirstymas pagal turinį. Pagal šį

---

¹ BIRMONTIENĖ, T., et. al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 348.

² DWORKIN, R. *Rimtas požiūris į teises*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004, p. 263.

³ BIRMONTIENĖ, T., et. al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 354.

⁴ *Ibid.*, p. 348.

kriterijų žmogaus teisės paprastai skirstomos į civilines (asmenines), politines ir ekonomines, socialines ir kultūrinės⁵.

Svarbu pažymėti, jog yra skiriamos žmogaus ir piliečio teisės. Piliečio teisės yra žmogaus teisių rūšis. Pilietines teises turi konkrečios valstybės piliečiai, jos įtvirtintos tos valstybės, apie kurios piliečius kalbame, Konstitucijoje. Nors žmogaus teisių terminas dažnai susipina su konstitucinių teisių terminu, ir asmens konstitucinės teisės yra dažnai suprantamos kaip žmogaus teisės, tačiau nereikėtų šių sąvokų „mechaniškai“ sutapatinti. Žmogaus teisių terminas paprastai yra siejamas su tarptautinės bendruomenės pripažintais žmogaus teisių standartais, suformuluotais pagrindinėse tarptautinėse sutartyse, toks žmogaus teisių traktavimas yra būdingas tarptautinei žmogaus teisių teisės doktrinai. Tarptautiniuose visuotinai pripažįstamuose žmogaus teisėms skirtuose dokumentuose formuluojami žmogaus teisių principai daro įtaką nacionalinei teisei, tačiau jų konstitucinė raiška gali būti įvairi, svarbu, kad ji nepaneigia ar neiškreipia teisių turinio. Tačiau ne tik tarptautiniai visuotinai pripažinti žmogaus teisių dokumentai daro įtaką konstitucinių teisių katalogui⁶.

Pereinant prie žmogaus laisvės analizės, savo pagrindinį darbą „Apie politinę arba pilietinę laisvę“, parašytą stipriai veikiant Cicerono idėjoms, A. Volanas kaip tik ir pradeda nuo laisvės, ją iškelia į pačią vertybių piramidės viršūnę. „Ar iš visų žmogiškųjų dalykų ne pati puikiausia yra laisvė“? – klausia mąstytojas ir čia pat atsako: „mirtingųjų žmonių gyvenime nėra nieko, kas galėtų prilygti laisvės gėriui“, nes laisvė atpalaiduojanti individą „šaukiems darbams“ ir dėl to labiausiai atitinkanti žmogaus prigimtį, esanti „tikrojo gyvenimo“ sąlyga. A. Rotundas irgi teigė, kad „valstybėje nėra didesnės vertybės už laisvę, kuri iš visų turtų laikoma svarbiausiu“. L. Sapiega savo garsiojoje prakalboje, išleidus 1588 m. Trečiąjį Lietuvos Statutą, įtikinėjo, jog „kiekvienos valstybės doram žmogui nėra nieko brangesnio už laisvę, o nelaisvę jis taip bjaurisi, kad nuo jos ginasi ne tik savo turtais, bet ir aukodamas gyvybę“. Nors A. Volanas ir labai brangina laisvę, bet jos neabsolutina. Jis pritaria Platonui, kuris teigė, jog per didelė laisvė išsigimstanti į per didelę nelaisvę, naikinančią „teisingų įstatymų viešpatavimą“ ir „leidžia vadovauti bjauriam savo širdies geiduliui“. „Tie, kurie siekia nevaržomos laisvės, pelnytai gali didžiuotis ne garbinga laisve, o iškreiptu jos pavidalu – savivale“. Todėl naudotis laisve A. Volanas ragina „išmintingai“. Buvo daroma bendra išvada, jog nuosaikus laisvės ribojimas – tai ne jos naikinimas, o jos humanizavimas, kultūrinimas. Įstatymai ateina ne laisvės naikinti, o ją stiprinti, garantuoti, humanizuoti:

---

⁵ BIRMONTIENĖ, T., et. al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 363.

⁶ BIRMONTIENĖ, T., et. al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 348-349.

„jokios laisvės negali būti ten, kur nėra įstatymų, arba jei jie yra, tai taip sutvarkyti, kad veikiau palaiko nei pažaboja nedorųjų savivalę“. Tikroji įstatymų paskirtis – užtikrinti visų laisvę. O visų laisvė – tai „netrukdomas, be jokios baimės patirti skriaudą bei teisingas ir įstatymais leidžiamas naudojimas visomis gėrybėmis“⁷.

Nemažai yra diskutuojama dėl teisės ir laisvės sąvokų skirtingumo. Teisės požiūriu nėra didelio skirtumo tarp žmogaus teisės ir laisvės, nes laisvės – taip pat teisės, tik kitoje žmogaus funkcionavimo srityje, į kurią valstybė negali kištis, pvz., minties laisvė⁸. Tačiau, literatūroje kartais bandoma gana sąlygiškai apibūdinti minėtų sąvokų skirtumus. Teigiama, kad vartojant sąvoką „teisė“ paprastai numatomas ir konkretus subjektas, turintis pareigą ją užtikrinti, o sąvoka „laisvė“ reiškia galimybę laisvai ką nors daryti ar nedaryti. Šiuolaikinė žmogaus teisių ir laisvių samprata susiformavo vykstant filosofijos ir dviejų teisės doktrinų – prigimtinės ir pozityviosios – raidai. Prigimtinė teisės doktrina žvelgia į žmogaus teises kaip į neatskiriamas nuo individo teises, kurių ištakos – protas, Dievo valia, žmogaus prigimtis. Ši doktrina pripažįsta, kad esama prigimtinių, žmogui įgimtų teisių, buvusių dar iki atsirandant kokiai nors pozityviai teisei tvarkai⁹. Pozityvioji teisės doktrina žvelgia į žmogaus teises kaip į valstybės nustatytas įstatymuose ar kituose teisės aktuose. Nesant šių teisių konstitucinio ar kito teisinio pagrindo, jas kaip teises galėtų identifikuoti prigimtinės teisės doktrina, bet ne pozityvioji, pagal kurią individai teisių turi tiek, kiek sukūrė politinę ar socialinę praktiką. Teisinis pozityvizmas gali būti suprantamas kaip teorija, skelbianti, jog individai juridinių teisių turi tik tiek, kiek sukūrė eksplicitiškai politiniai sprendimai ar socialinė praktika¹⁰.

Analizuodami žmogaus teises susiduriame ir su teisės bei pareigos santykiu. Daugelis autorių pažymi, kad tradicinis požiūris, esą teisės ir pareigos yra du skirtingi teisinio pažinimo objektai ir kad pirmosios yra netgi viršesnės už antrąsias, veikiausiai kyla iš prigimtinės teisės doktrinos. Teisėmis ir pareigomis pagrįstos teorijos į centrą iškelia individą ir jo sprendimą ar elgesį laiko fundamentaliai svarbiu, tačiau jį vertina skirtingai. Aiškinantis teisės ir pareigos santykį pažymėtina, kad teisėmis pagrįstoms teorijoms rūpi individualaus veiksmo priklausomybė, o ne deramumas; jos suponuoja ir gina individualaus mąstymo ir pasirinkimo vertę; pareiga pagrįstos teorijos moralines normas, elgesio kodeksus traktuoja kaip esminius,

---

⁷ VAIŠVILA, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000, p. 143-145.

⁸ BIRMONTIENĖ, T., et. al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 348-349.

⁹ KELSEN, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 131.

¹⁰ DWORKIN, R. *Rimtas požiūris į teises*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004, p. 14.

ar jie būtų individui nustatyti visuomenės, ar individo – sau pačiam; žmogus, esantis jų centre, yra žmogus, kuris privalo atitikti tokį kodeksą, arba, jeigu jis jo neatitinka, būti baudžiamas¹¹.

Teisės doktrinoje yra diskutuojama pareigos ir prievolės klausimu. Jei analizę pradėtume nuo to, kaip pareigos ir prievolės sąvoka yra išaiškinta lietuvių kalbos žodyne, galima būtų padaryti išvadą, jog pareiga ir prievolė yra sinonimai, tačiau iš tikrųjų tai iš esmės skirtingos sąvokos. Kaip A. Vaišvila nurodo, prievolė ir pareiga sutampa tik vienu požymiu – pripažinimu, kad abiem atvejais veiksmai yra privalomi¹². Visais kitais atvejais autorius nurodo pareigos ir prievolės skirtumus. Pagrindiniai šių sąvokų skirtumai yra tokie, jog prievolė – pozityviosios teisės, o pareiga – prigimtinės teisės kategorija. Prievolę gali nustatyti tik teisėkūroje savivaliaujanti, asmens gerove tiesiogiai nesirūpinanti ir jį pavergti siekianti valstybė, tuo tarpu pareiga yra sudėtinė pačios teisės kaip subjektinių teisių ir pareigų vienovės dalis, per kurią asmuo legalizuoja visuomenėje savo teises, jas plečia, garantuoja¹³. Pareigos atlikimo motyvas yra asmeninė nauda, tuo tarpu prievolės – nuoga prievartos baimė. Vykdydamas pareigas, individas realizuoja savo subjektines teises, tarnauja savo gerovei, kuria savo likimą; vykdydamas prievoles – stiprina jį pavergiančias jėgas¹⁴. Retrospektyvos požiūriu prievolė ir pareiga priklauso skirtingoms teisės sistemos dalims – prievolė yra viešosios teisės, pareiga – privačiosios teisės kategorija; prievolė atsiranda iš totalitarinės valstybės santykių su savo nelaisvais, nelygiateisiais pavaldiniais, pareiga – iš laisvų piliečių savanorišką sutartimi pagrįstų tarpusavio santykių. Teisės doktrinoje taip pat pabrėžiama, kad prievolė yra primetama smurtu, o pareiga pasirenkama laisva valia savo teisėms įgyvendinti, apsaugoti bei ir tai, jog prievolė – totalitarinių, pareiga – demokratinių režimų ženklas¹⁵.

Įvairių teisės šakų atstovai apie žmogaus teises bei laisves pasisako skirtingai. Prigimtinės teisės atstovai teigia, jog žmogaus prigimtis yra pirminis prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių šaltinis. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „Prigimtinės žmogaus teisės – tai individo prigimtinės galimybės, kurios užtikrina jo žmogiškąjį orumą socialinio gyvenimo srityse. Jos sudaro tą minimumą, atskaitos tašką, nuo kurio plėtojamoms ir papildomoms visos kitos teisės ir kurios sudaro tarptautinės bendruomenės neginčijamai pripažintas vertybes“. Taigi prigimtinių žmogaus teisių doktrina teigia, kad žmogaus teisės ir laisvės atsiranda ne valstybės valia, bet žmogus jas įgyja gimdamas, jos yra neatskiriamos nuo asmens ir nesieja jo nei su

---

¹¹ BIRMONTIENĖ, T., et. al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 355.

¹² VAIŠVILA, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000, p. 324-325.

¹³ *Ibid.*, p. 330-331.

¹⁴ VAIŠVILA, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000, p. 327.

¹⁵ *Ibid.*, p. 330-331.

teritorija, nei su tauta. „Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtinus žmogaus teisių ir laisvių prigimtinę esmę, bet koks žmogaus teisių ir laisvių aiškinimas galimas tik pripažįstant jų prigimtinių pobūdį, t. y. prigimtine teisė tapo pozityviosios dalimi. Tai yra konstitucinis pagrindas žmogaus teises ir laisves traktuoti kaip pirminį ir svarbiausią pradą, teisinių vertybių skalėje užimančią aukščiausią vietą”¹⁶. Kaip A. Vaišvila nurodo, prigimtine teisė apibrėžiama kaip proto ir socialaus žmogaus prigimtyje slypinti galimybė turėti tam tikras vertybes ir tokias pat vertybes pripažinti artimui. Buvo įrodinėjama, jog prigimtines žmogaus teises yra ankstyvesnės už įstatymą ir ne įstatymu žmogui suteikiamos¹⁷.

Kiek kitokios nuomonės pozityvizmo atstovai. Jie teigia, jog žmogaus teisės yra valstybės duotos, kurios nustatytos įstatymų ar kitų teisės aktų, o valstybė panorėjusi gali jas savo nuožiūra siaurinti ar kai kurias ir visiškai likviduoti. Pozityvistai teigia, jog žmogus iš prigimties neturi jokių teisių, kad jos atsiranda tik iš tos organizuotos bendrijos, kurioje asmuo gyvena, veikia ir kuri gali laisvai manipuliuoti jo teisėmis. Toks požiūris dažniausiai būdingas autoritarinėms ar totalitarinėms valstybėms. Paprastai pozityvizmas laikomas vienusišku ir nepakankamu, jis atsiranda dėl to, jog teigia valstybės pirmenybę prieš asmenį ir neieško objektyvių kriterijų, kurie apribotų valstybės savivalę teisėkūroje. Pozityvizmo doktrina abejinga tam, ar konkrečiuose įstatymuose įkūnijama valstybinės valdžios pagarba žmogaus teisėms, ar savivalė tų teisių atžvilgiu. Jai svarbu ne įstatymo turinys, o tik jo formuluojama elgesio taisyklė. Propaguodama subjektyvistinę žmogaus teisių sampratą, ji gali pagrįsti visišką asmens beteisiskumą ir valstybės viešpatavimą asmens atžvilgiu¹⁸.

Teisės doktrinoje taip pat analizuojama, jog vartojant terminą „prigimtine teisė“, gali susidaryti regimybė, kad individas gimsta su jau gatavomis teisėmis į gyvybę, į sveikatą, į laivę ir kt. O jeigu taip, tai reikėtų pripažinti, jog tos teisės yra ankstesnės ne tik už valstybę, bet ir už visuomenę, kad jos atsiranda ne iš tarpindividinio bendravimo (visuomenės), o iš gamtos, iš biologinės žmogaus prigimties. Ne visuomenė, o gamta tada būtų tikrasis ir vienintelis tokių teisių šaltinis, atitinkamai pati teisė – ne socialinė, ne kultūrinė, o biologinė (gamtinė) kategorija. Į tokias išvadas, regis, orientuotų ir pats lotyniškas „ius naturale“, kuris ir reikštų „gamtos teisė“. Išeitų, jog teises į gyvybę, į sveikatą individas įgyja šalia visuomenės ir nepriklausomai nuo visuomenės. O egzistuojamos šalia visuomenės, jos turėtų egzistuoti ir šalia pareigos, kuri yra visuomenės (artimo) reprezentuotoja teisės sampratoje. Šitaip suprantama teisė jau turėtų iš esmės kirstis su mūsų pažiūromis į teisę kaip subjektyvių

¹⁶ JARAŠIŪNAS, E. *Konstitucijos 18 straipsnis. Lietuvos Respublikos Konstitucijos II skirsnio „Žmogus ir valstybė“ komentaras*. Vilnius: Teisės problemos, 1999, p. 26.

¹⁷ VAIŠVILA, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000, p. 233-234.

¹⁸ VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 75.

teisių ir pareigų vienovę. Tačiau pastanga kildinti teisę ne iš visuomenės, o iš gamtos, ją traktuoti ne kaip socialinę, kultūrinę, o kaip biologinę kategoriją faktiškai yra metodologinė klaida, kurią galima įvardyti kaip teisės ontologizavimą¹⁹. Teisės ontologizavimas - tai reiškia sutapatinti teisės objektą (gyvybę, sveikatą) su pačia asmens teise į tas vertybes ir taip supainioti du semantinius teisės lygmenis – vertybinį (tai asmens interesai - vertybės, kurias jis nori apsaugoti, susikurti ar įsigyti norminant savo ir kitų asmenų ar institucijų elgesį) su valiniu (norminiu) (tai subjektyvus asmens reikalavimas pagarbos savo vertybėms (teisės objektui)), gamtinį su visuomeniniu, natūrą su kultūra, daiktą su veiksmis dėl to daikto. Šitaip ontologizavus teisę, gyvybė tada turi nebesiskirti nuo teisės į gyvybę, turtas nuo nuosavybės teisės į tą turtą, mokslas nuo teisės į mokslą ir t. t.²⁰.

Kaip galima pastebėti, teisinėje literatūroje teisių bei laisvių samprata nagrinėjama iki šiol, pateikiant įvairius teisės kildinimo variantus. Taip pat pabrėžiama, kad teisių ir pareigų vienovė apsaugo individą nuo to, kad jis būtų visuomenės pavergtas (pareigų absoliutinimo), o visuomenę – nuo atskiro individo agresijos (teisių suabsoliutinimo)²¹. Tačiau galime sutikti su tuo, jog žmogaus teisės – tai universalios teisės, kurios priklauso kiekvienam žmogui be išimčių, tuo tarpu piliečio teises jis įgauna susietas su konkrečia valstybe, kurios piliečiu jis yra. Laisvės – tai taip pat žmogaus elgesio variantas, į kurį valstybė negali kištis, tačiau pareigos, tai valstybės nustatytas elgesio variantas, kuriam pilietis turi paklusti.

2. Teisės, laisvės ir pareigos Nepriklausomybės kovų laikotarpiu 1918 – 1920 m.

Per kiek daugiau nei dvejus metus, kurie skiria Lietuvos tarybos 1918 m. vasario 16 d. Aktą nuo Steigiamojo Seimo 1920 m. gegužės 15 d. Rezoliucijos, Lietuva nuėjo pirmuosius sunkius žingsnius savo konstitucionalizmo raidoje²². Nepriklausomybės kovų laikotarpiu, Lietuvoje buvo išleisti 1918 m. ir 1919 m. Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai bei 1920 m. Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija. Šie aktai yra labai turiningi ir, žvelgiant į juos iš viso Lietuvos konstitucionalizmo perspektyvos, suvaidinę ne menkesnę vaidmenį nei, pavyzdžiui, nuolatinė 1922 m. Konstitucija. Negalėtume pritarti šių dokumentų, kaip nespėjusių padaryti apčiuopiamesnio poveikio Lietuvos konstitucionalizmo tradicijai dėl jų trumpalaikio galiojimo vizijai. Svarbą konstitucionalizmo raidai lemia ne konstitucijos, kaip rašytinio teisės akto, formalaus galiojimo trukmė, bet joje įgyvendintų idėjų ir įtvirtintų

¹⁹ VAIŠVILA, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000, p. 314-315.

²⁰ VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 115.

²¹ VAIŠVILA, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000, p. 310.

²² BIRMONTIENĖ, T., et. al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 115.

vertybių visuma. Tarpukario Lietuvos laikinosiomis konstitucijomis įprastai vadinami trys aktai: 1918 m. lapkričio 2 d. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai, 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai, 1920 m. birželio 2 d. Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija. Tačiau tik pastarasis aktas neabejotinai vadintinas Konstitucija, o teisėkūros subjekto – Steigiamojo Seimo – teisė priimti jį nekvestionuojama. Pirmieji du aktai, sprendžiant tik iš pavadinimo, tėra laikinosios konstitucijos pamatiniai dėsniai²³. Akivaizdu, kad 1918–1922 m. sąlygos žmogaus ir piliečio teisėms ir laisvėms įgyvendinti nebuvo palankios, tačiau Valstybės Taryba pasirūpino šių teisių konstitucinėmis garantijomis – abiejuose Pamatiniuose Dėsnuose yra jų katalogas, struktūriškai sudarantis savarankišką akto skyrių²⁴. Pirmosios laikinos Lietuvos Konstitucijos – 1918 metų Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai, 1919 m. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai (nauja redakcija), 1920 m. Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija reglamentavo tik kai kurias žmogaus, piliečio, teises, nesukurdamos išsamesnio šių teisių katalogo, o ir pačios teisės buvo dėstomos konstitucijų baigiamosiose dalyse. Tai galėtų būti aiškinama konstitucijų laikinu pobūdžiu ir nepakankamai išsamiu konstituciniu reguliavimu, konstitucinio reglamentavimo tradicijų trūkumu²⁵. Nepaisant to, tai buvo didžiulis žingsnis teisių, laisvių ir pareigų raidoje tarpukario Lietuvoje.

1918 m. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniuose Dėsnuose V skyriuje²⁶ (22-25 str.) buvo nustatytos pamatinės piliečių teisės: a) visų piliečių lygybė prieš įstatymą; jokių privilegijų nėra; Konstitucijoje dar pabrėžiama, kad šioje lygybėje nedaromas joks lyties, tautybės, tikybos ar luomo skirtumas; b) asmens neliečiamybė; c) buto neliečiamybė; d) nuosavybės neliečiamybė; e) tikybos laisvė; f) spaudos laisvė; g) susirinkimų laisvė (išskyrus ginkluotų asmenų susirinkimus); h) draugijų (sąjungų laisvė), tačiau su ta sąlyga, kad jų tikslai ir priemonės nebūtų priešingi valstybės įstatymams²⁷. Iš pirmo žvilgsnio šis katalogas yra pernelyg trumpas, žvelgiant iš dabarties konstitucinės teisės mokslo pozicijų jame daug ko trūksta. Tačiau Pamatinių Dėsnų kūrėjams iš tikrųjų reikia padėkoti už drąsą – juk čia kalbama apie tas teises ir laisves, kurioms valstybė suteikia garantijas, o ne apie tas, kurias pripažįsta arba kurios apskritai yra žinomos. Tam tikras teises

²³ MACHOVENKO, J. 1918 m. lapkričio 2 d. ir 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos konstituciniai aktai – dvi atskirtos Konstitucijos ar dvi to paties konstitucinio akto redakcijos? *Teisė*, 2017 (104), p. 38.

²⁴ MACHOVENKO, J. 1918 m. lapkričio 2 d. ir 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos konstituciniai aktai – dvi atskirtos Konstitucijos ar dvi to paties konstitucinio akto redakcijos? *Teisė*, 2017 (104), p. 42.

²⁵ BIRMONTIENĖ, T. Žmogaus teisių ir laisvių koncepcija 1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucijoje. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Valstybės žinios, 2003, p. 125.

²⁶ Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai. *Lietuvos aidas*, 1918. XI.13, nr. 130(178).

²⁷ VANCEVIČIUS, S. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 68.

ir laisves valstybė priima kaip duotybę – jos tiesiog yra, jos egzistuoja nepriklausomai nuo valstybės pripažinimo ar nepripažinimo. Valstybės valdžios reikalas garantuoti tai, ką ji gali garantuoti šiuo momentu, t. y. užtikrinti sąlygas, kad žmogus tas teises įgyvendintų ir tomis laisvėmis pasinaudotų²⁸. Ypač svarbu, kad 1918 m. Pamatiniuose Dėsnuose pirmą kartą Lietuvos konstitucionalizmo istorijoje buvo panaikinti luomai, įtvirtintas draudimas diskriminuoti asmenis dėl lyties, tautybės ir tikėjimo bei visiškai garantuotos modernios asmeninės teisės (asmens, buto ir nuosavybės neliečiamybė, o kartu – tikėjimo, žodžio, spaudos, susirinkimų ir draugijų laisvė)²⁹. Šie Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai buvo pagrindas, kuris davė pradžią žmogaus teisių suteikimui bei užtikrinimui. 1919 m. Valstybės taryba dar kartą peržiūrėjo Lietuvos Valstybės Pamatinius Dėsnius ir priėmė naują jų redakciją, kurią sudarė 8 skyriai, suskirstyti į 40 straipsnių³⁰. Dauguma šių 1919 m. Lietuvos Valstybės Pamatinių Dėsnų nuostatų žodis žodin kartojo 1918 m. Pamatinių Dėsnų nuostatus.

Svarbu paminėti, kad abiejų redakcijų Pamatiniai Dėsniai pirmą kartą Lietuvos konstitucionalizmo istorijoje numatė atskirą „Pamatinių piliečių teisių“ skyrių, kuriame taip pat pirmą kartą buvo konstatuotas jau minėtas luomų panaikinimo principas ir įtvirtintas visų piliečių lygiateisiškumas. Kadangi Lietuvoje luominė visuomenė egzistavo nuo viduramžių iki pat 1918 m., todėl luomų panaikinimas ir visuotinės lygybės proklamavimas simbolizuoja tam tikrą jau 1918 m. Vasario 16 – osios aktu pradėtą „revoliucinio“ pobūdžio visuomenės ir teisinės sistemos reformos etapą. Apibendrinant 1918 m. ir 1919 m. Laikinosios Konstitucijos Pamatinių Dėsnų nuostatų analizę, reikia konstatuoti, nors šie konstituciniai aktai formaliai negali vadintis „Lietuvos Respublikos Konstitucijomis“ (paminėtomis 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje), nes jie priimti iki 1920 m. gegužės 15 dienos, kai Steigiamasis Seimas apsisprendė dėl Lietuvos respublikinės valdymo formos, pagal savo turinį ir priėmimo formą jie, be abejo, yra Lietuvos konstitucionalizmo istorijos ir tradicijos dalis. Svarbu tai, kad asmeninės teisės čia vadinamos „pamatinėmis teisėmis“ (tiesa, jos vadinamos ne žmogaus teisėmis, o siejamos su pilietybės institutu). Pagaliau Pamatiniuose Dėsnuose numatyta³¹ (ir jais remiantis 1919 m. spalio 30 d. priimtu Rinkimų įstatymu³²)

²⁸ MACHOVENKO, J. 1918 m. lapkričio 2 d. ir 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos konstituciniai aktai – dvi atskirtos Konstitucijos ar dvi to paties konstitucinio akto redakcijos? *Teisė*, 2017 (104), p. 42-43.

²⁹ VAIČAITIS, A. et al., *Lietuvos konstitucionalizmo istorija (istorinė Lietuvos konstitucija). 1387 m.-1566 m.-1791 m.-1918 m.-1990 m.: monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 180.

³⁰ Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai. *Laikinosios Vyriausybės Žinios*, 1919. XII. 2, nr. 16-194.

³¹ VAIČAITIS, A. et al., *Lietuvos konstitucionalizmo istorija (istorinė Lietuvos konstitucija). 1387 m.-1566 m.-1791 m.-1918 m.-1990 m.: monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 179-180.

visuotinė rinkimų teisė buvo suteikta visoms Lietuvoje gyvenančioms tautinėms ir religinėms bendrijoms ir ne tik vyrams, bet ir moterims (palyginti – moterų rinkimų teisė prilyginta vyrų teisėms Jungtinėje Karalystėje buvo tik 1928 m., Prancūzijoje – 1945 m., Šveicarijoje – 1971 m.)³³.

Atkreiptinas dėmesys, jog moterų teisės Lietuvoje – svarbus ne tik teisės klausimas. Istoriskai daugelį šimtmečių moterų teisinis statusas buvo siejamas su jų turtinėmis, ypač paveldėjimo, teisėmis, su teise laisva valia ištekėti ir auklėti nepilnamečius vaikus. Moterų pilietinės teisės nebuvo plėtojamos, o jų politinės teisės ilgą laiką nebuvo pripažįstamos. Moterų politinio lygiateisiškumo siekis siejamas su žmogaus teisių doktrinos pokyčiais, konstituciniu lygiateisiškumo įtvirtinimu XX a. pradžioje. XIX a. pabaigoje, kaip ir didžiojoje Europos dalyje, Lietuvoje prasidėjo feministinis sąjūdis. Lietuvos moterų judėjimas atsiliko nuo Lenkijos, Latvijos, Suomijos moterų judėjimų, kurie kūrė savo organizacijas jau XIX a. pabaigoje³⁴. Apskritai moterų teisių klausimas Lietuvoje pradėtas svarstyti 1905 m., kai spauda kvietė moteris šviestis, ūkininkai raginami leisti ne tik sūnus, bet ir dukteris į mokslus³⁵. 1905 m. rugsėjo mėn. Vilniuje buvo įkurta Lietuvos moterų organizacija. Lietuvės, kitaip nei latvės, estės, lenkės, anksčiau organizavo pirmąjį moterų suvažiavimą, kuriame formuluoti moterų judėjimo tikslai. Vienas pagrindinių moterų susivienijimo tikslų – iškovoti lygias moterų ir vyrų teises. Lygios moterų ir vyrų rinkimų teisės buvo paskelbtos jau 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo dokumentuose, tačiau jų teisinis įtvirtinimas tapo įmanomas tik paskelbus nepriklausomybę. 1918 m. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniuose Dėsnuose buvo įtvirtinta lyčių lygybė prieš įstatymus, analogiškos nuostatos buvo ir 1919 m. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniuose Dėsnuose. Taigi galima manyti, kad 1918 m. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai atvėrė moterims galimybes aktyviai dalyvauti politikoje, pripažino jų rinkimų teises³⁶. Lietuva, įtraukdama piliečių lygiateisiškumo principą, pasekė kitų – Rytų ir Vidurio Europos valstybių konstituciniu pavyzdžiu. Suomija buvo pirmoji valstybė, kuri 1906 m. šią teisę įrašė

---

³² Lietuvos Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymas. *Laikinosios Vyriausybės Žinios*, 1919.IV.2, nr. 26-302.

³³ VAIČAITIS, A. et al., *Lietuvos konstitucionalizmo istorija (istorinė Lietuvos konstitucija). 1387 m.-1566 m.-1791 m.-1918 m.-1990 m.: monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 179-180.

³⁴ BIRMONTIENĖ, T. Moterų teisių raida Lietuvoje: konstitucinis pripažinimas, politinio lygiateisiškumo siekis. *Jurisprudencija*, 2006, t. 12(90), p. 34-36.

³⁵ JÜRĖNIENĖ, V. Steigiamojo Seimo narės ir jų veikla įteisinant lyčių lygiateisiškumą 1922 m. Konstitucijoje. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Valstybės žinios, 2003, p. 96.

³⁶ BIRMONTIENĖ, T. Moterų teisių raida Lietuvoje: konstitucinis pripažinimas, politinio lygiateisiškumo siekis. *Jurisprudencija*, 2006, t. 12(90), p. 34-36.

į Konstituciją³⁷. Nepriklausomybės kovų laikotarpiu buvo žengtas didelis visų Lietuvos moterų žingsnis, siekiant įgyti vienodas teises, kokias turi vyrai, taip užtikrinant prigimtinės teisės doktrinos keliamą nuostatą, jog visi žmonės gimdami yra lygūs nepaisant jų lyties.

1920 m. Steigiamasis Seimas priėmė Laikinąją Lietuvos Valstybės Konstituciją³⁸. Ši Konstitucija skelbė visų piliečių lygybę prieš įstatymą, asmens neliečiamybę prieš įstatymą, tikybos, spaudos, žodžio, organizacijų laisvę bei mirties bausmės panaikinimą. Palyginti su 1918 m. ir 1919 m. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniais Dėsniais, 1920 m. Laikinoji Konstitucija išplėtė piliečių demokratinių teisių ir laisvių sąrašą. Šiai Konstitucijai būdinga tai, kad įrašius naują korespondencijos neliečiamybę, kuri nebuvo minėta 1919 m. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniuose Dėsnuose, buvo išbraukta nuosavybės neliečiamybė. Ši neliečiamybė nebuvo perkelta į laisvės sritį, ji niekur nėra minima ir jokia konstitucinė apsauga jai nebuvo suteikta³⁹. Visų pirma, rengiantis kardinaliai žemės reformai (t. y. dalinio dvarų žemės nacionalizavimo), Steigiamasis Seimas Laikinojoje Konstitucijoje nebeužsiminė apie nuosavybės teisę, t. y. ją traktavo jau ne kaip konstitucinę, o kaip ordinarinę teisę, kurią būtų galima lengviau apriboti⁴⁰. Agrarinės reformos įstatymas buvo parengtas 1920 m., tačiau Seimas jį priėmė 1922 m. Ši reforma numatė simbolinę kompensaciją savininkams už nusavintą žemę, o nusavintos žemės perleidimas bežemiams ir mažžemiams valstiečiams, pirmoje eilėje kariams savanoriams, bylojo apie žemės reformos Lietuvoje radikalumą. Agrarinė reforma nemažai prisidėjo prie politinės padėties šalyje stabilizavimo ir žemės ūkio modernizavimo, pašalino iš ekonominio bei politinio šalies gyvenimo Lietuvos valstybei priešiška nusiteikusių kitatautę, daugiausia lenkiškąją, dvarininkiją ir sutvirtino lietuviškąją ūkininkiją, kuriai atiteko svarbiausias vaidmuo šalies ekonomikoje⁴¹. Laisvių srityje, be 1919 m. Pamatiniuose Dėsnuose išdėstytų tikybos, spaudos, žodžio, susirinkimų ir draugijų laisvių yra pridėta sąžinės ir streikų laisvė. Sąžinės laisvė čia persipynė su tikybos laisve. Jeigu tikybos laisvę laikytumėme ne tikėjimo, o kulto organizavimo ir vykdymo laisve, tai būtų matomas daug ryškesnis skirtumas tarp sąžinės ir tikėjimo laisvių. Streikų laisvės deklaravimas atspindi Steigiamojo Seimo

---

³⁷ JŪRĖNIENĖ, V. Steigiamojo Seimo narės ir jų veikla įteisinant lyčių lygiateiškumą 1922 m. Konstitucijoje. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Valstybės žinios, 2003, p. 97.

³⁸ Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Laikinosios Vyriausybės Žinios*, 1920.VI.12, nr. 37-407.

³⁹ ANDRIULIS, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 327.

⁴⁰ VAIČAITIS, A. et al., *Lietuvos konstitucionalizmo istorija (istorinė Lietuvos konstitucija). 1387 m.-1566 m.-1791 m.-1918 m.-1990 m.: monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 185.

⁴¹ TRUSKA, L. *Parlamentarizmo I Lietuvos Respublikoje (1918-1940 m.) bruožai* [interaktyvus]. Vilnius: Parlamento studijos, 2004 [žiūrėta 2018 m. balandžio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr3/Istorija_Truska.htm>.

sociališkai teisinę veiklą Konstitucijos srityje. Galime teigti, jog tai rodo Steigiamojo Seimo rūpinimąsi socialiniais darbininkų ir iš viso samdinių reikalais bei jų teisine padėtimi jų socialinėje kovoje, tačiau tai tuo pačiu užfiksuoja ir konstitucionalizuoja liberalizmą. Valstybė šiuo atveju negali kištis į šią klasinio pobūdžio socialinę kovą.

Nors Laikinoji Konstitucija, palyginti su 1918 m. ir 1919 m. Laikinosios Konstitucijos Pamatiniais Dėsniais, išplėtė piliečių demokratinių teisių ir laisvių sąrašą, tačiau tuo pat metu buvo nurodyta, kad, kilus karui, ginkluotam sukilimui ar kitiems pavojingiems neramumams, Steigiamasis Seimas gali skelbti karo ar kurią kitą nepaprastąją padėtį, kurios veikimo metu sustabdomas deklaruotų teisių ir laisvių veikimas⁴². Atsižvelgiant į tai, jog buvo išplėstas demokratinių teisių ir laisvių katalogas, tačiau jis negalėjo būti įgyvendinamas visa apimtimi dėl šalyje vyravusios karo padėties.

Be kitų Laikinojoje Konstitucijoje reglamentuojamų neliečiamybių bei laisvių yra įrašyta dar viena labai svarbi nauja konstitucinė nuostata – mirties bausmės panaikinimas. Tai nauja konstitucinė nuostata, kuri reiškia, kad greta kitų garantuojamų piliečių neliečiamybės ir laisvės objektų nustatoma ir piliečio gyvybės neliečiamybė⁴³. Lietuvai, atgavusiai nepriklausomybę, mirties bausmės klausimas, iki tol buvęs neaktualus, tapo vienu reikšmingiausių. Mirties bausmės kritika paprastai pradedama klausimu: ar valstybė turi teisę „atimti“ žmogui gyvybę? Ir į tai atsakoma kategoriškai – ne: „Žmogaus, koks jis bebūtų, gyvybė yra absoliuti vertybė, ir ji – ne valstybės dovana. Gyventi – tai prigimtinė, absoliuti žmogaus teisė, aukštesnė už valstybės įstatymus“. Valdžios kompetencijos bausti savo piliečius mirties bausme klausimas kyla tik demokratijos sąlygomis, kai pripažįstama, jog valstybinės valdžios suverenitetas yra gautas iš tautos ir tik tiek, kiek tauta, kaip visos valdžios suverenitas, perdavė savo teises savo išrinktajai valdžiai. Valdžia čia tėra tik visuomenės įsteigta „kontora“, galinti priimti tik tokius sprendimus, kokiems visuomenė ją įgaliojo. O ji pirmiausia išrenkama piliečių teisėms garantuoti, o ne savo rinkėjams fiziškai naikinti. Mirties bausmė – ne valstybės, o pilietinės visuomenės institutas. Todėl demokratinėje valstybėje nei Seimas, nei Prezidentas, neatsiklausę tautos, neturi savarankiškos teisės nei mirties bausmę įvesti, nei ją panaikinti ar jos vykdymą sustabdyti. Mirties bausmės oponentai savo antimortalinę nuostatą grindžia tuo faktu, kad gyvybė yra absoliuti vertybė. Todėl mirties bausmė esą neleistina jokių pagrindų ir jokių atvejų⁴⁴. Šiuo atveju piliečio gyvybė yra įvedama į tą žmogaus gyvenimo sritį, kuri nepasiekama valstybei.

⁴² ANDRIULIS, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 327.

⁴³ VAIČAITIS, A. et al., *Lietuvos konstitucionalizmo istorija (istorinė Lietuvos konstitucija). 1387 m.-1566 m.-1791 m.-1918 m.-1990 m.: monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 185.

⁴⁴ VAIŠVILA, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000, p. 390-399.

Tai reiškia, jog piliečio gyvybė lieka už ribų ir į kurią valstybė nesikiša. Mirties bausmės draudimas neabejotinai buvo ryškiausias Laikinosios konstitucijos demokratinis bruožas (palyginti su prieš tai galiojusia 1919 m. Pamatinių Dėsnių redakcija), vertinant ją iš šiuolaikinės konstitucionalizmo tradicijos perspektyvos⁴⁵. Jau 1920 m. birželio 16 d. Ministrų kabinete to meto krašto apsaugos ministro A. Merkio iniciatyva buvo iškeltas tolesnės galimybės taikyti teismuose Konstitucijos panaikintą mirties bausmę klausimas. Kabineto posėdyje kilusioje diskusijoje paaiškėjo šiuo klausimu esant tam tikrą nuomonių sklaidą. Ministras pirmininkas E. Galvanauskas išsakė įsitikinimą, jog, nustatyta tvarka karo metu sustabdžius piliečių teisių garantijas, mirties bausmės taikymas gali būti atnaujintas. Tuo tarpu užsienio reikalų ministras A. Voldemaras ir teisingumo ministras L. Noreika buvo priešingos nuomonės. Jie teigė, kad Konstitucija mirties bausmę naikina iš viso, to naikinimo priskirti prie piliečių teisių garantijų negalima, tat šios bausmės rūšies panaikinimas negali būti suspenduojamas⁴⁶. 1918 m. Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, Steigiamasis Seimas jau vienu iš pirmųjų savo aktų (1920 m. gegužės 28 d. įstatymu) sustabdė mirties bausmės vykdymą, o tų pačių metų birželio 2 d. priimta Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija, kuri šalies prezidento buvo pasirašyta 1920 m. birželio 10 d., panaikino mirties bausmę (16 str.)⁴⁷. Tačiau dėl Lietuvoje susiklosčiusios ypatingos padėties 1920 m. liepos 23 d. buvo priimtas „Įstatymas karo stoviui įvesti“, kuriuo ir buvo grąžinta mirties bausmė⁴⁸. Ši bausmė galiojo per visą nepriklausomos Lietuvos laikotarpį⁴⁹. Nepaisant to, kad 1920 m. priimtoje Konstitucijoje mirties bausmės klausimas buvo išspręstas ir ši bausmė panaikinta, tačiau vis dėlto ji buvo grąžinta įstatymu. Darbo autorės nuomone, tai kertasi su demokratinės valstybės vertybėmis, Konstitucijoje įtvirtinta asmens neliečiamybe bei prigimtinės teisės nuostatomis.

Apart minėtų 1918 m., 1919 m. Pamatinių Dėsnių ir 1920 m. Laikinosios Konstitucijos Nepriklausomybės kovų laikotarpiu buvo išleisti svarbūs įstatymai, susiję su nagrinėjama tema. Apskritai 1919-1920 m. išleisti įstatymai skirti reguliuoti mokesčius, susisiekimą ir ryšius, ūkį, švietimą ir kultūrą, darbą, socialinę apsaugą ir kitas teisinio reguliavimo sritis. Siekdama sunorminti visuomeninių organizacijų, susirinkimų ir spaudos veiklą, laikinoji Vyriausybė 1919 m. spalio 10 d. priėmė Draugijų įstatymą⁵⁰, lapkričio 30 d. - Spaudos

⁴⁵ VAIČAITIS, A. et al., *Lietuvos konstitucionalizmo istorija (istorinė Lietuvos konstitucija). 1387 m.-1566 m.-1791 m.-1918 m.-1990 m.: monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 185.

⁴⁶ MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 103-104.

⁴⁷ VAIŠVILA, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000, p. 433.

⁴⁸ Įstatymas karo stoviui įvesti. *Laikinosios Vyriausybės Žinios*, 1920.VII.24, nr. 41-430.

⁴⁹ VAIŠVILA, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000, p. 433.

⁵⁰ Įstatymas apie draugijas. *Laikinosios Vyriausybės Žinios*, 1919.XI.24, nr. 15.

įstatymą⁵¹, 1920 m. vasario 21 d. Valstybės taryba priėmė Susirinkimų įstatymą⁵². Vadovaudamasis Draugijų įstatymu Vidaus reikalų ministerijoje oficialiai užsiregistravo Lietuvos politinės partijos, besiskiriančios viena nuo kitos ne tiek klasikiniu, politiniu ar ekonominiu, kiek ideologiniu pagrindu. Beveik penktadalį Lietuvos gyventojų ir piliečių sudarė kitataučiai, daugiausiai žydai, vokiečiai, lenkai, rusai bei gudai, kurie grupavosi tautybėmis, vengdami jungtis į lietuvių partijas.

Nepriklausomybės kovų laikotarpiu išleidus Rinkimų įstatymą, rinkimų teisė buvo suteikta Lietuvos piliečiams, sulaukusiems 21 metų amžiaus. Įstatyme taip pat nurodytos išimtys, jog rinkimuose negalėjo dalyvauti asmenys, kuriems už tėvynės išdavimą ar kitą sunkų nusikaltimą teismo atimtos teisės, taip pat teismo nubaustieji už žmogaus garbę plėšiantį nusikaltimą bei už Rinkimų laisvės apdraudimo įstatymo pažeidimus, jei nuo bausmės nepraėjo treji metai. Rinkimų teisė taip pat nebuvo suteikta kariškiams, tačiau po komunistinių elementų Kauno įguloje išprovokuotų neramumų, 1920 m. kovo 15 d. kariškiams leista dalyvauti rinkimuose netgi ne nuo 21 metų amžiaus, kaip visiems Lietuvos piliečiams, bet nuo 17 metų⁵³.

Nė viena Lietuvos laikinoji Konstitucija, reglamentuodama piliečių teises, neaptarė dalykų, susijusių su pilietybės samprata⁵⁴. Pirmasis atkurtosios Lietuvos teisės aktas, kuris reglamentavo pilietybės reikalus, buvo Lietuvos įstatymas apie Lietuvos pilietybę priimtas 1919 m. sausio 9 d⁵⁵. Šis įstatymas pripažino įgimtą ir įgytą pilietybę, o piliečiais skelbė Lietuvoje gyvenančius asmenis, kurių ir tėvai, ir seneliai gyveno joje, taip pat asmenis, iki 1914 m. gyvenusius Lietuvoje ne mažiau kaip dešimt metų ir turėjusius ten nekilnojamąjį turtą arba nuolatinį darbą, taip pat piliečio vaikus, žmoną, našlę. Be to, minėtas įstatymas vidaus reikalų ministrui, susitarus su teisingumo ministru, Lietuvos pilietybę leido suteikti to pageidaujantiems svetimšaliams, išgyvenusiems Lietuvoje ne mažiau kaip penkerius metus, turintiems nuolatinį darbą, kuriuo išlaiko save ir savo šeimą, teismo nebaustiems kalėjimu ar sunkesne bausme⁵⁶.

Įdomu ir tai, kad Laikinis įstatymas apie Lietuvos pilietybę palietė ir santykius, susijusius su nekilnojamuoju turtu. Įstatymo 4 straipsnis (paragrafas) numatė, kad laikinai draudžiama svetimšaliams pirkti ir kitokiu būdu įgyti nuosavybėn Lietuvoje nekilnojamąjį turtą, o sutartys, prieštaraujančios šiam draudimui, laikomos negaliojančiomis, tokiu būdu,

⁵¹ Spaudos įstatymas. *Laikinosios Vyriausybės Žinios*, 1919.XII.17, nr. 17.

⁵² Susirinkimų įstatymas. *Laikinosios Vyriausybės Žinios*, 1920.III.4, nr. 20-196.

⁵³ ANDRIULIS, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 322-323.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 331.

⁵⁵ Laikinis įstatymas apie Lietuvos pilietybę. *Laikinosios Vyriausybės Žinios*, 1919.5.16, nr. 2/3-22.

⁵⁶ ANDRIULIS, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 331.

darbo autorės nuomone, svetimšaliams Lietuvoje suteikiant mažiau teisių ir taip paneigiant Konstitucijoje skelbiamą lygiateisiškumo nuostatą.

Atsižvelgiant į tai, kad absoliuti dauguma Lietuvos gyventojų buvo kilę iš asmenų, kurie nuo seno Lietuvoje gyveno ir kurie patys visuomet Lietuvoje gyvena, galima teigti, kad nustatant, kurie asmenys yra laikomi Lietuvos piliečiais, buvo remiamasi jus sanquinis principu. Šiuos asmenis galima priskirti įgimtosios pilietybės piliečiais. Tuo tarpu asmenys, kurie iki 1914 m. gyveno Lietuvoje ne mažiau kaip dešimt metų ir turėjo čia arba nuosavą nekilnojamąjį turtą arba nuolatinį darbą, priskirtini įgytosios pilietybės piliečiams.

Pažymėtina, kad 1919 m. Laikinajame įstatyme apie Lietuvos pilietybę nebuvo teisės normų, nustatančių, kokiais dokumentais ar kitais įrodymais asmuo gali patvirtinti, jog jis pagal įstatymą laikytinas Lietuvos piliečiu, nebuvo nustatyta, kokios valstybės institucijos turi būti pateikti pilietybės įrodymai, taip pat nebuvo nurodyta, kokia valstybės institucija sprendžia, ar asmuo yra Lietuvos pilietis. Todėl jau 1919 m. liepos 1 d. buvo priimti Pasų įstatai, numatę, kad asmuo, norintis gauti Lietuvos piliečio pasą, turėdavo „savo asmenį paliudyti: ar pristatant vokiečių okupacinės valdžios išduotąjį pasą, ar kitokius rašto dokumentus arba liudininkus, kurie pažįstami tam, kas išduoda pasą“ (Pasų įstatų §14). Pasus išduodavo: valsčiuose – valsčiaus valdyba (viršaitis), o miestuose – nuovadų viršininkai, prižiūrint apskričių ir miestų milicijos vadams (§12).

Taigi, pirmaisiais nepriklausomybės metais Lietuvoje teisinis pilietybės reguliavimas buvo gana liberalus ir rėmėsi vadinamuoju domicilės principu, kuriuo remiantis visiems nuolatiniais Lietuvos gyventojams, tame tarpe ir priklausantiems tautinėms mažumoms, buvo pripažįstama pilietybė, neatsižvelgiant į jų tautybę, tikėjimą ar kilmę. Tokia tautinėms mažumoms itin palanki teisinė situacija realiai buvo įgyvendinta tik labai siaura apimtimi, nes tik nedidelė gyventojų dalis pirmaisiais pokario metais suspėjo pateikti dokumentus, patvirtinančius jų teisę į Lietuvos pilietybę arba kitais teisėtai būdais įrodyti savo teisę į Lietuvos pilietybę. Kuomet XX a. trečiojo dešimtmečio viduryje imtasi įgyvendinti platesnės apimties tapatybės dokumentų išdavimo akciją, kartu buvo pradėtos taikyti ir naujos taisyklės, nustatančios pilietybės suteikimo ir vidaus pasų išdavimo sąlygas, tam tikrų tautinių mažumų atstovams apribojant galimybę gauti Lietuvos pilietybę arba atgaline data atimant iš atskirų asmenų Lietuvos pilietybę. Tuo pat metu Lietuvoje imtasi aktyviai įgyvendinti ir dvigubos

pilietybės draudimą, kas de facto buvo visų pirma nukreipta prieš lenkų ir vokiečių tautinės mažumų atstovus⁵⁷.

1918 m. ir 1919 m. Pamatiniai Dėsniai ir 1920 m. Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija reglamentavo tik kai kurias žmogaus, piliečio, teises, nesukurdamos išsamesnio šių teisių katalogo, o ir pačios teisės buvo dėstomos konstitucijų baigiamosiose dalyse. T. Birmontienė tai aiškina konstitucijų laikinu pobūdžiu ir nepakankamai išsamiumi konstituciniu reguliavimu, konstitucinio reglamentavimo tradicijų trūkumu⁵⁸. Per ketverius metus Lietuvos valstybėje pasikeitė 3 laikinosios Konstitucijos. Kaip jau buvo aptarta, pirmųjų dviejų tekstai labai artimi vienas kitam. Visos trys laikinosios Konstitucijos buvo nedidelės apimties, rengtos skubotai ir priimtose lyg tik tam kartui, t. y. jos iš turinio tiesiog demonstravo laikinumą. Projektų rengimo skubotumas (tai taikytina 1918 m. ir 1919 m. laikinosioms Konstitucijoms) ir buvo bene svarbiausia dažno jų keitimo priežastimi. Lietuva vienintelė iš naujųjų – atsikūrusių / susikūrusių – Vidurio Rytų Europos valstybių, turėjusi net tris laikinąsias Konstitucijas. Visos kitos panašios raidos valstybės išsivertė su viena laikinąja Konstitucija⁵⁹. Kaip bebūtų, galime daryti išvadą, jog būtent šie trys aktai bei tuo metu išleisti ir darbe aptarti įstatymai suteikė pradžią tolimesniai teisių, laisvių bei pareigų vystymosi raidai. Beabejo politinės to meto sąlygos Lietuvoje ir aplink ją pasižymėjo nepaprastu demokratiškos jėgų pakilimu. Daugiau nei šimtmetį kentusi rusų carizmo priespaudą, paskutiniaisiais metais patyrusi dar ir kaizerinės okupacijos žiaurumą, lietuvių tauta troško laisvės ir idealizavo demokratiją. Po demokratijos vėliava ji priešinosi ją engusioms imperijoms, skynėsi kelią į nepriklausomybę. Demokratijos idėjos turėjo tapti svarbiu veiksniumi, atremiant pakibusią bolševizmo grėsmę. Daugelis Lietuvos inteligentų, karą praleidusių Rusijoje, iš joje išsiliepsnojusios revoliucijos buvo persiėmę radikalizmo, veikusių jų pažiūras ir nusistatymą taip pat ir jiems įsitraukus į savo valstybės atkūrimo darbą. Pagaliau demokratijos siekius stiprino Europoje gyvavusios tam palankios politinės, ekonominės ir socialinės idėjos, kurių dėka beveik tuo pat metu priimtose Suomijos, Estijos, Latvijos, Austrijos, iš dalies ir Vokietijos konstitucijose jose skelbiamais demokratijos pagrindais panašėjo viena į kitą⁶⁰.

---

⁵⁷ MAŽUL, E. *Tautinių mažumų teisių apsauga vykdant tarptautinius Lietuvos Respublikos įsipareigojimus 1918-1940 metais: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009, p. 81.

⁵⁸ BIRMONTIENĖ, T. Žmogaus teisių ir laisvių koncepcija 1922 m. Lietuvos valstybės konstitucijoje. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Valstybės žinios, 2003, p. 125.

⁵⁹ JEGELEVIČIUS, S. Lietuvos laikinųjų Konstitucijų ištakų klausimu (1917-1919 m.). Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Valstybės žinios, 2003, p. 48.

⁶⁰ ANDRIULIS, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 329.

3. Teisės, laisvės ir pareigos demokratijos laikais 1922 – 1926 m.

Steigiamasis Seimas 1922 m. priėmė Lietuvos Respublikos Konstituciją⁶¹, kuri nutraukė laikinųjų konstitucijų veikimo laikotarpį, nustatė šalies santvarką bei padėjo pagrindus valstybės teisei sistemai. Ji garantavo žmogaus teises, buvo demokratiška ir tai užtikrino pagrindinio įstatymo vietą istorijoje bei išskirtinį paminėjimą XXI amžiaus pradžioje⁶². 1922 m. Konstituciją rengusiems komisijos nariams didelį poveikį turėjo teisinės, politinės ir socialinės idėjos, paplitusios Pirmąjį pasaulinį karą laimėjusiose šalyse. Prancūzijoje, JAV, Anglijoje tuo metu vyravo liberalios demokratijos nuostatos. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje įtvirtinta Seimo viršenybė, perimta iš Prancūzijos parlamentarizmo tradicijų. Joje užfiksuotos piliečių teisės atspindi optimistinį požiūrį į žmogų: jis yra visuomenės centras ir tikslas, valstybė privalo padėti asmeniui save realizuoti, garantuoja jo prigimtines laisves⁶³. 1922 metų Konstitucijoje žmogaus teisėms skiriama daug dėmesio; šie klausimai, skirtingai nuo ankstesnio reglamentavimo laikinosiose konstitucijose, skiriasi ne tik turinio platumu, bet ir išdėstymo vieta. Žmogaus teisėms yra skirtas specialus antras skyrius, pavadintas „Lietuvos piliečiai ir jų teisės“. Žmogaus teisės dėstomos Konstitucijos pradžioje, pirmame skyriuje nustatant tik esminius valstybės klausimus – jos formą, nepriklausomą demokratinę respubliką, ir kai kuriuos esminius principus, kaip kad Tautos suvereniteto, Konstitucijos viršenybės (3 str. – „Lietuvos valstybėje neturi galios joks įstatymas, priešingas Konstitucijai“) ir kt. Ne visose naujosiose to meto Europos valstybių konstitucijose žmogaus teisėms buvo skirti pirmieji skyriai, pavyzdžiui, 1919 metais Veimaro konstitucijoje žmogaus teisės formuluojamos tik antroje konstitucijos dalyje, pirmoji skirta valstybės sąrangai, – Reichstagui, Prezidentui, Vyriausybei ir kt. Taigi net formaliai žvelgiant asmens teisinis statusas Konstitucijoje sureikšminamas, jį reglamentuojant anksčiau už atskirus valstybės formos elementus⁶⁴.

1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje buvo nustatyta piliečių teisinė padėtis. T. Birmontienės teigimu, 1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucija ryškiai skiriasi nuo laikinųjų ne tik valstybės sąrangos klausimų sprendimu, teisinio reguliavimo platumu, bet ir teisinio

⁶¹ Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Vyriausybės Žinios*, 1922.VIII.6, nr. 100-799.

⁶² JAKUBČIONIS, A. 1918 - 1922 metų Konstitucijos istorinėje perspektyvoje. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Valstybės žinios, 2003, p. 49.

⁶³ *Ibid.*, p. 56.

⁶⁴ BIRMONTIENĖ, T. Žmogaus teisių ir laisvių koncepcija 1922 m. Lietuvos valstybės konstitucijoje. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Valstybės žinios, 2003, p. 127-128.

reglamentavimo brandumu⁶⁵. Šioje Konstitucijoje pirmą kartą buvo paskelbtos teisės į Lietuvos pilietybės įgijimą ir nustojimą. Pažymėtina, kad pagal tuometinį reglamentavimą pilietybė įgyjama ir jos nustojama einant atitinkamu pilietybės įstatymu. Svetimos valstybės pilietis gali būti priimamas Lietuvos pilietybėn, jeigu jis yra išgyvenęs Lietuvoje ne mažiau kaip dešimt metų, tačiau galiojo nuostata, jog niekas negali būti kartu Lietuvos ir kurios kitos valstybės pilietis⁶⁶, t. y. Lietuvos Valstybės Konstitucija nepripažino dvigubos pilietybės. Toks draudimas buvo pagrįstas ir tuo, kad „<...> dabar yra daug svetimšalių, kurie, neatsižadėdami vieni Lenkijos, kiti Rusijos, norėtų Lietuvoje naudotis Lietuvos piliečių teisėmis, bet nenori eiti tų pareigų, kurios tenka Lietuvos piliečiams. Dėl to Konstitucijoje ir yra įrašyta, kad niekas negali būti Lietuvos ir drauge kurios kitos valstybės pilietis“⁶⁷. Dvigubos pilietybės draudimas egzistavo ir Nepriklausomybės kovų laikotarpiu. Ėmus šią konstitucinę nuostatą interpretuoti taip, kad minėta trukmė turinti būti skaičiuojama nuo nepriklausomybės atkūrimo, t. y. nuo 1918 m. vasario 16 d., natūralizacija pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį įgyti Lietuvos pilietybę apskritai tapo neįmanoma⁶⁸. Žmogaus teisių samprata čia pagal tradicinę tarpukario tradiciją siejama su Lietuvos pilietybės institutu, t. y. valstybė įsipareigoja garantuoti Konstitucijoje ir įstatymuose numatytas teises būtent savo piliečiams, o ne visiems asmenims, laikinai ar nuolat reziduojantiems valstybėje, tačiau pilietybė, t. y. asmens priklausymas konkrečiai valstybinei bendruomenei, čia gali būti suprantama kaip viena iš pagrindinių žmogaus teisių, neatskiriamų nuo teisių katalogo⁶⁹. Pilietybę galima buvo įgyti optacijos būdu, įgijimo reikalavimus nustatė tuo metu galioję tarptautiniai susitarimai – 1920 m. Lietuvos taikos sutartis su Rusija, 1921 m. Lietuvos ir Rusijos susitarimas Lietuvos pilietybės optavimo tvarkai nustatyti, tų pačių metų Konvencija tarp Lietuvos ir Latvijos apie piliečių teises, taip pat 1924 m. Klaipėdos krašto konvencija⁷⁰. Asmenys, neturintys Lietuvos pilietybės, buvo laikomi svetimšaliais, o jų apsisistojimo arba gyvenimo Lietuvoje taisyklės nustatė tik 1933 m. išleistas Svetimšaliams gyventi įstatymas⁷¹. Apsistojusiu buvo laikomas toks svetimšalis, gyvenantis Lietuvoje ne ilgiau, nei vizoje nurodytas terminas. Apsigyventi Lietuvoje svetimšalis turėjo gauti leidimą, duodamą vidaus

⁶⁵ BIRMONTIENĖ, T. Žmogaus teisių ir laisvių koncepcija 1922 m. Lietuvos valstybės konstitucijoje. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida*,: straipsnių rinkinys. Vilnius: Valstybės žinios, 2003, p. 127.

⁶⁶ ANDRIULIS, V.; MOCKEVIČIUS, R.; ir VALECKAITĖ, V. *Lietuvos valstybės teisės aktai*. Vilnius: Teisės institutas, 1996, p. 8.

⁶⁷ ŽALIMAS, D. Demokratinės valstybės pagrindai 1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucijoje: žvilgsnis iš galiojančios konstitucijos perspektyvos. *Parlamento studijos*, 2017, p. 76-77.

⁶⁸ ANDRIULIS, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 331.

⁶⁹ VAIČAITIS, A. et al., *Lietuvos konstitucionalizmo istorija (istorinė Lietuvos konstitucija). 1387 m.-1566 m.-1791 m.-1918 m.-1990 m.: monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 185.

⁷⁰ ANDRIULIS, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 332.

⁷¹ Svetimšaliams gyventi įstatymas. *Vyriausybės Žinios*, 1933.VI.10, nr. 416-2884.

reikalų ministro ne ilgiau nei vieneriems metams. Viza ar leidimas apsigyventi nesuteikė svetimšaliui teisės verstis verslu ar dirbti samdomą darbą. Tiems tikslams reikėjo specialaus leidimo. Svetimšaliams Lietuvoje buvo draudžiama dalyvauti politinėje veikloje⁷². Iš tikrųjų pastebėtina, jog tiek Nepriklausomybės kovų laikotarpiu, tiek demokratijos laikais svetimšaliai turėjo mažiau teisių, o tokie draudimai draudžiantys įgyti nekilnojamąjį turtą, turėti savo verslą ar dirbti samdomą darbą, atrodo nepagrįsti.

1922 m. Konstitucijoje žmogaus teisės sietinos ne tik su Konstitucijos preambulės siekiais, bet ir su jos pamatiniu 1 straipsniu, kuriame nustatyta, kad „Lietuvos Valstybė yra nepriklausoma demokratinė Respublika.“ Pasak išėivijos teisininko Juozo Varno, „<...> demokratija yra gyvenimo būdas, pagrįstas socialiniu teisingumu, žmogiškosios vertybės kiekviename žmoguje atpažinimu, visų žmonių lygybe ir artimo meile. Kartu ji yra ir moralinė pareiga gerbti žmogų, gerbti jo asmenybę“⁷³. Nustatydama piliečių teisinę padėtį, Konstitucija pirmiausia pabrėžė piliečių lygiateisiškumą, nepaisant lyties, kilmės, tautybės ir tikėjimo. Šioje Konstitucijoje buvo skelbiamas demokratinių teisių ir laisvių sąrašas: asmens ir buto neliečiamumas, tikėjimo ir sąžinės laisvė, susirašinėjimo slaptumas, žodžio ir spaudos, susirinkimų ir sąjungų laisvės, peticijos ir įstatymų iniciatyvos teisės. Konstitucijoje įtvirtintos teisės – asmeninės, pilietinės, ekonominės ir socialinės, kultūrinės, tautinių mažumų – buvo išdėstytos plačiau nei laikinosiose tarpukario Lietuvos konstitucijose ir skyrėsi jų išdėstymo vieta. Tai, kad Lietuvos piliečiams ir jų teisėms skirtas jau II skyrius (8–21 straipsniai), rodo, jog pagarba žmogaus teisėms traktuota kaip ypač svarbi konstitucinė vertybė⁷⁴. Daugumą Konstitucijos straipsnių, skelbusių piliečių teises ir laisves, papildė pastabos, kurios nustatė, kad jos galioja tam tikrų įstatymų ribose⁷⁵. 1922 m. Konstitucijoje dėmesys buvo skirtas ir tautinėms mažumoms. Konstitucijoje buvo nustatyta tautinių mažumų teisė „autonomingai tvarkyti savo tautinės kultūros reikalus“ bei teisė gauti iš valstybės ir savivaldybės atitinkamą paramą „švietimo ir labdarybės reikalams“. Toks jautrumas tautinių mažumų klausimui yra svarbus Konstitucijos demokratiškumo bruožas⁷⁶.

Reikšmingų piliečių teisinės padėties nuostatų buvo ir kai kuriuose kituose 1922 m. Konstitucijos skyriuose. Šios nuostatos, atsižvelgiant į realią socialinę ir ekonominę Lietuvos valstybės padėtį bei Konstitucijos rengėjų pažiūras, kiek nutolo nuo liberaliosios koncepcijos,

⁷² ANDRIULIS, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 332.

⁷³ ŽALIMAS, D. Demokratinės valstybės pagrindai 1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucijoje: žvilgsnis iš galiojančios konstitucijos perspektyvos. *Parlamento studijos*, 2017, p. 74.

⁷⁴ *Ibid.*, p. 75.

⁷⁵ MAKSIMAITIS, M.; VANCEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Justitia, 2004, p. 142.

⁷⁶ VAIČAITIS, A. et al., *Lietuvos konstitucionalizmo istorija (istorinė Lietuvos konstitucija). 1387 m.-1566 m.-1791 m.-1918 m.-1990 m.: monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 199.

buvo pakoreguotos katalikiškųjų socialinių bei valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų socialistinių idėjų kryptimi: jos deklaravo valstybės rūpestį, kad kiekvienas pilietis turėtų darbo (88 str.), kad būtų sudarytos sąlygos „taisyklingai žemės ūkio gamybai“ (90 str.), kad darbininkai būtų apsaugoti nuo ligos, senatvės, nelaimingų atsitikimų atvejais, trūkstant darbo (97 str). Konstitucija skelbė nuosavybės teisės apsaugą, nurodė, jog piliečio turtą galima nusavinti tik įstatymu ir tik esant viešajam reikalui, bet nutylėjo visuotinai pripažintą išankstinio ir teisingo atlyginimo reikalavimą, tuo paliekant ryškią spragą liberaliojoje nuosavybės teisės koncepcijoje⁷⁷. Pastebėtina, jog aptariama Konstitucija beveik nenumatė piliečiams pareigų.

Nors dar 1920 m. Laikinojoje Lietuvos Valstybės Konstitucijoje buvo skelbiamas mirties bausmės panaikinimas, 1922 m. Konstitucijoje nebuvo įrašyta, kad valstybėje nėra mirties bausmės (šios idėjos šalininkai teigė, kad mirties bausmė prieštarauja visuomenės sąžinei). Buvo nutarta į 1922 m. Konstituciją neįtraukti jokių nuostatų dėl mirties bausmės ir palikti šį klausimą spręsti paprastais įstatymais⁷⁸. Šios nuostatos neįrašymas į Konstituciją, dar nereiškė, jog mirties bausmės idėja buvo palaikoma, ypač 1922-1926 m. laikotarpiu, kuomet prigimtinės teisės idėjos bene labiausiai vyravo per visą tarpukario Lietuvos laikotarpį.

Iškeldama žmogų ir skelbdama jį visuomeninio gyvenimo centru, deklaruodama galimą jo teisių ir laisvių ribojimą išimtinai įstatymu, Konstitucija rėmėsi liberaliosios filosofijos nuostatomis. Pavyzdžiui, sąjungų laisvės ribojimas buvo numatytas tuo metu galiojusi 1919 m. spalio 10 d. Draugijų įstatymu. Buvo numatyta, kad bet kurios organizacijos veikla galėjo būti sustabdyta, jei ši „įgyja priešingo valstybės įstatymams krypsnio“⁷⁹. Draugijų laisvės turinys glaudžiai siejasi su susirinkimų laisve. Pagal Konstitucijos 16 straipsnį, įtvirtinantį susirinkimų laisvę, leista juos rengti tik „be ginklo ir neardant viešosios tvarkos“ bei laikantis „įstatymo nurodytos tvarkos“. Galiojęs Susirinkimų įstatymas įpareigojo jų organizatorius apie rengiamą susirinkimą iš anksto informuoti policiją⁸⁰. Kiekvieno susirinkimo metu dalyvaudavo policininkai, kurie turėjo teisę uždaryti susirinkimą, jeigu jame kildavo netvarka arba būdavo kurstoma „prievarta nuversti esamąją valdžią“, „vieną gyventojų dalį sukilti prieš kitą“ ir pan.⁸¹. Konstitucijos 15 straipsnyje skelbiama žodžio ir spaudos laisvė ir kartu pabrėžiama, kad šią laisvę galima suvaržyti įstatyme nurodytais atvejais, kai to reikia „dorai ar valstybės tvarkai saugoti“. Spaudos ir žodžio laisvė laikyta vienu didžiausių demokratijos

⁷⁷ MAKSIMAITIS, M., VANCEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 145.

⁷⁸ ŽALIMAS, D. Demokratinės valstybės pagrindai 1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucijoje: žvilgsnis iš galiojančios konstitucijos perspektyvos. *Parlamento studijos*, 2017, p. 81.

⁷⁹ *Ibid.*, p. 142.

⁸⁰ ANDRIULIS, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 333.

⁸¹ MAKSIMAITIS, M., VANCEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 143.

ramsčių ir jau tada žiniasklaida pripažinta neformaliąja ketvirtąja valdžia. Tuo buvo įsitikinęs ir vienas iš 1922 m. Konstitucijos kūrėjų, Lietuvos Prezidentas Kazys Grinius, atkakliai kovojęs už šias teises ir priešinęs bet kokiems bandymams riboti spaudos laisvę, įvesti cenzūrą: „<...> nenorime suprasti, kad jei yra demokratinė valstybė, kur kiekvienas pilietis yra lyg karalius ir turi teises kištis į valstybės reikalus, ir pareigas tokias turi, tai ten be spaudos laisvės negalima apsieiti, nes spauda turi piliečius informuoti, <...>, per ją piliečiai turi pasisakyti, <...> spauda turi duoti galimybės sukontroliuoti, suvaldyti sauvalę valdininkų ir visokių žmonių, kurie pripuolamai ar kaip kitaip turi įgiję valdžią“⁸². Žvelgiant iš dabarties perspektyvų, toks K. Griniaus pasisakymas atrodytų visiškai normalus, tačiau tarpukario metu tokį pasipriešinimą prieš spaudos laisvės ribojimus galima būtų laikyti maištu. Tačiau siekiui, jog kiekvienas žmogus turi teisę laisvai pasisakyti ar išreikšti mintis, o spaudos laisvės ribojimai neturėtų būti tokie griežti, pritaria ir pati šio darbo autorė. Pagal 1919 m. lapkričio 30 d. Spaudos įstatymą, periodinių leidinių redaktoriai ir leidėjai turėjo pranešti vidaus reikalų organams apie rengiamus leisti spaudinius. Buvo reikalaujama, kad kiekvieno spaudinio aštuonis egzempliorius spaustuvė pristatytų apskrities viršininkui. Šis, įžiūrėjęs spaudinyje nusikaltimo žymių, turėjo teisę sustabdyti jo platinimą ir iškelti baudžiamąją bylą. Galutinai sustabdytojo leidinio likimą sprendė teismas. Įstatymas suteikė vidaus reikalų ministrui teisę drausti įvežti į Lietuvą ir platinti užsienyje išleistus spaudinius. Taigi, visi šie įstatymai konstitucinėms teisėms ir laisvėms įgyvendinti nustatė pareikštinį režimą: piliečius įpareigojo apie savo ketinimus tik pareikšti atitinkamoms valstybės institucijoms, nereikalaudami šių sutikimo. Panašiai tik „įstatyme nurodytais atsitikimais“ išimtys galėjo būti daromos dėl asmens ir buto neliečiamumo, korespondencijos ir susižinojimo laisvės (11 str., 12 str., 14 str.). Principas, kad varžyti piliečių teises ir laisves leidžiama išimtinai įstatymais, t. y. teisės aktais, kuriama tų pačių piliečių išrinktų atstovų, teoriškai reiškė, jog riboti savo pagrindines laisves gali tik patys piliečiai⁸³. Tiesioginį poveikį šioms demokratinėms teisėms ir laisvėms įgyvendinti turėjo nepaprastosios padėties veikimas. Nepaprastosios padėties paskelbimas yra susijęs su piliečių konstitucinių teisių ir laisvių sustabdymu⁸⁴.

Kaip jau buvo paminėta, tiesioginį poveikį piliečių demokratinėms teisėms ir laisvėms įgyvendinti turėjo nepaprastoji padėtis, kurios įvedimo galimybes ir svarbiausius jos taikymo padarinius fiksavo Konstitucijos 32 straipsnis. Jame nurodyta, kad nepaprastąją padėtį, „kilus karui, ginkluotam sukilimui“, gali įvesti Respublikos Prezidentas, šį savo aktą įpareigotas

⁸² ŽALIMAS, D. Demokratinės valstybės pagrindai 1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucijoje: žvilgsnis iš galiojančios konstitucijos perspektyvos. *Parlamento studijos*, 2017, p. 76.

⁸³ ANDRIULIS, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 334.

⁸⁴ MAKSIMAITIS, M., VANCEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 143-144.

tuojau pateikti Seimui tvirtinti. Skelbiama, kad nepaprastosios padėties paskelbimas yra siejamas su piliečių konstitucinių teisių ir laisvių, numatytų Konstitucijos 11-12 straipsniuose ir 14-17 straipsniuose – asmens ir buto neliečiamumo, korespondencijos ir susižinojimo slaptumo, žodžio ir spaudos, susirinkimų, draugijų ir sąjungų, sustabdymu. Specialus įstatymas karo padėties režimui reguliuoti – Ypatingi valstybės apsaugos įstatai, taip pat vėlesni jo pakeitimai ir papildymai, plačias teises, liečiančias politinį, ekonominį ir kultūrinį Lietuvos gyvenimą, suteikė apskričių karo komendantams. Įstatymas sukonkretino Konstitucijoje numatytą teisių ir laisvių sustabdymą, pakeisdamas, įgyvendinant konstitucines teises ir laisves, paprastų įstatymų nustatytą pareikštinį režimą griežtesniais reikalavimais pasižyminčiu leidimų (koncesiniu) režimu, kartu karo komendantams suteikdamas teisę neleisti gyventojams rengti susirinkimų, eisenų, stabdyti laikraščių ir kitų spaudinių leidimą, uždaryti visuomenines organizacijas arba sustabdyti jų veiklą. Piliečių teises tiesiogiai palietė taip pat komendantams suteikta teisė daryti rekvizicijas, uždaryti pramonės ir prekybos įmones, drausti pirkti, parduoti, įvežti ar išvežti tam tikrus daiktus. Iš tikrųjų komendantai turėjo gana plačias teises. Įstatymas žeidė konstitucinį asmens neliečiamumą: asmenys, laikomi pavojingais „visuomenės tvarkai arba kariuomenei“ arba trukdančiais „tvarką ir ramumą palaikyti“, administracine tvarka galėjo būti išstremiami į kitą vietą, uždaryti į koncentracijos stovyklą, apribojamas jų kilnojimasis. Taigi gyvenimo realybė buvo tokia, kad nepaprastajai padėčiai tarpukario Lietuvoje esant įprastu, nuolatinu reiškiniu, piliečių statusą dažnai lėmė tvarka, Konstitucijos laikytina išimtinė. Nuolatinė nepaprastosios padėties naudojimo praktika iškreipė žmogaus teisių įgyvendinimo praktiką, ir tai ypač trukdė atsiskleisti demokratijai, kurią nuoširdžiai norėta puoselėti remiantis 1922 m. Konstitucija⁸⁵.

Nemažai teisininkų išseivų nagrinėjo tarpukario Lietuvos žmogaus teises. Antai, K. Račkausko teigimu, 1922 metų Lietuvos Konstitucija rėmėsi Vakaruose tuo metu populiarios liberaliosios filosofijos nuostatomis, skelbiančiomis, kad valstybė turi tikslą kurti piliečių gerovę. Valstybė esanti tik priemonė, o ne tikslas. Kitaip sakant, valstybės galia negalinti brautis į prigimtinių žmogaus teisių sritį. Valstybė ir jos teisė ne tik turinti tikslą normuoti atskirų individų santykius, bet kartu privalanti riboti bei normuoti savo pačios galią. Tokiomis nuostatomis, reiškiančiomis pagarbą žmogui, buvo pripažįstama jų lygybė bei laisvė apsispręsti ir teigta, kad žmogaus teisės riboja valstybės teises, kad valstybė privalo susilaikyti nuo kišimosi į tam tikras sritis ir sudaryti laisvą erdvę asmens veiklai⁸⁶. Tačiau darbo autorė

⁸⁵ ANDRIULIS, V., *et. al. Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 335-337.

⁸⁶ MAKSIMAITIS, M.; MILIAUSKAITĖ K.; ir ŠAPOKA G. *Valstybės ir teisės problemos lietuvių išseivijos publikacijose (1944-1990)*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 53-54.

norėtų pabrėžti, jog pritarianti idėjai, kad valstybė turi kurti piliečių gerovę, tačiau žmogus neturėtų turėti begalinės laisvės, kuri anot Platono, galinti išsigimti ir tapti viską naikinčia. K. Račkauskas taip pat teigė, jog 1922 metų Lietuvos valstybės Konstitucija buvusi tobuliausia. Tai buvęs „racionalus, filosofiškai pagrįstas logiškas šedevras“, kuriuo mėginta kurti „liberalinė, individualistinė, centralizuota, reprezentacinė demokratinė santvarka su parlamentinio – seimokratinio tipo vyriausybe ir tautinių mažumų personaline autonomija. Atsižvelgusi į esamas sąlygas, nurodžiusi teisingą kryptį ir nesuvaržiusi galimybių, ji „akivaizdžiai liudijo lietuvių tautos valią ir ryžtą pasirinkti savitą, nepriklausomą, demokratinį valstybinį gyvenimą“. Daugelis veikėjų manė, jog ši Konstitucija ne tik viena iš demokratiškiausių, bet ir moderniausių⁸⁷. Ir išties, dauguma teisininkų pritarė šiai K. Račkausko įžvalgai, nes 1922 m. Konstitucija siekė įgyvendinti visas demokratinei santvarkai keliamas idėjas.

Vieni žymiausių rašančiųjų konstitucinės teisės klausimais išeivijos atstovų – K. Račkauskas, P.V. Raulinaitis – 1922 metų Konstitucijoje išskyrė „penkias sritis, kuriose piliečio laisvė reglamentuojama“: pirmoji, tikėjimo ir sąžinės laisvė (13 str.) – pilietis turi tikėjimo ir sąžinės laisvę; priklausymas kuriai nors tikybai ar pasaulėžiūros išpažinimas negali būti pagrindas nusikaltimui pateisinti ar atsisakyti viešųjų pareigų; antroji, žodžio ir spaudos laisvė (15 str.), kuri galėjo būti suvaržyta tik įstatyme nurodytais atvejais ir kai tai reikalinga dorai ar valstybės tvarkai apsaugoti; trečioji, susirinkimų laisvė (16 str.) – piliečiams buvo pripažinta laisvė įstatyme nurodyta tvarka ir be ginklo bei neardant viešosios tvarkos daryti susirinkimus; ketvirtoji, laisvė steigti draugijas ir sąjungas bei joms priklausyti (17 str.), jei tik draugijų ir sąjungų tikslai bei vykdomos priemonės nebuvo priešingi baudžiamiesiems įstatymams; penktoji, darbo ir iniciatyvos laisvė (88 str.), skelbiama valstybės ekonominės politikos skyriuje, kur sakoma, jog „Visose ūkio srityse kiekvienam piliečiui laiduojama darbo ir iniciatyvos laisvė. Ši laisvė tegali būti suvaržyta įstatymo keliu, esant viešajam reikalui“⁸⁸.

Liberaliosios filosofijos nuostatomis grįstoms konstitucijoms būdinga norma, jog įstatymų leidėjas yra laisvas tik neperžengdamas konstitucijos nustatytų ribų. 1922 metų Konstitucijoje (3 str.) taip pat pasakyta, jog joks jai priešingas įstatymas neturi galios. Šios nuostatos, P.V. Raulinaičio teigimu, įstatymų leidėjui draudė leisti įstatymus, varžančius piliečių teises, siaurinančius jų laisves, pasak autoriaus, „kitais tariant, Seimui yra uždrausta leisti tokius

---

⁸⁷ MAKSIMAITIS, M.; MILIAUSKAITĖ K.; ir ŠAPOKA G. *Valstybės ir teisės problemos lietuvių išeivijos publikacijose (1944-1990)*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 48.

⁸⁸ *Ibid.*, p. 55-56.

įstatymus, kurie išeitų už konstitucijos pagrindinių nuostatų ribų ir varžytų piliečio teises bei siaurintų jo laisves ar pasireikštų vyriausybės per dideliu valdžios pasisisavinimu ir konstitucijos ar veikiančių įstatymų nesilaikymu“. Galimybė piliečių laisvę ir kitas žmogaus teises varžyti tik įstatymais, turint omenyje, kad įstatymas gali būti priimamas tik piliečių atstovų sutikimu, pasak K. Račkausko, jau reiškė, kad tik patys piliečiai galėjo apriboti pagrindines savo teises⁸⁹.

Išėivijos atstovai analizavo 1922 metų Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir buto neliečiamybę, atkreipiant dėmesį, kad „asmens saugumas yra pilnas, kada ne tik jo neliečiamybė yra garantuota, bet ir jo butas yra neliečiamas“, taip pat apie privačios nuosavybės teisę, socialinės apsaugos teises. Išsamiai atpasakotos piliečio teisės ir laisvės, susijusios su tikėjimu ir kultu, tačiau jos beveik nekomentuotos ir nevertintos: visi autoriai savo publikacijose tik pabrėžė, kad valstybė nelaikė kurios nors pasirinktos tikybos valstybine ir nevertė piliečių priklausyti kuriai nors Bažnyčiai, bet, priešingai, suteikė jiems visišką tikėjimo ir sąžinės laisvę⁹⁰. Iš esmės buvo prieštaraujama tikėjimo ir sąžinės laisvei, kadangi mokyklose buvo nustatytas privalomas tikybos dėstymas, išskyrus mokyklas, įsteigtas tėvų, nepriklausančių jokiai konfesijai, vaikams⁹¹. Aptartos taip pat tautinių mažumų teisės, pabrėžiant, kad Lietuvos valstybė gyvenusių joje mažumų – žydų, lenkų, vokiečių, rusų, gudų, totorių, latvių – nesistengė nutautinti, bet siekė vienybės ir kad jos nesijaustų esančios varžomos, suteikė joms autonomiją: tautinėms mažumoms buvo leista autonomiškai tvarkyti savo tautinės kultūros reikalus – liaudies švietimą, labdarą ir savitarpio pagalbą bei šiems reikalams turėti atitinkamas institucijas. Maža to, valstybė ir savivaldybės tautinės kultūros reikalams garantavo teisingą dalį sumų, kurios šių institucijų buvo skiriamos švietimo ir labdaros reikalams⁹². Tai parodo, jog Lietuvos valstybė tarpukario metu rūpinosi ne tik savo valstybės piliečiais, bet ir tautinių mažumų atstovais.

Lietuvos tarptautinis teisinis subjektiškumas sąlygojo ir jos pareigą paklusti vadinamosios tautų teisės (kaip tuo metu buvo vadinama viešoji tarptautinė teisė) normoms, tame tarpe ir tautinių mažumų teisių apsaugos srityje. Siekiant narystės Tautų Sąjungoje ir tikintis sustiprinti tarptautines Lietuvos Respublikos pozicijas, 1922 m. gegužės 12 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovas Ženevoje A. Voldemaras Tautų Sąjungos Tarybai paskelbė

---

⁸⁹ MAKSIMAITIS, M.; MILIAUSKAITĖ K.; ir ŠAPOKA G. *Valstybės ir teisės problemos lietuvių išėivijos publikacijose (1944-1990)*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 56.

⁹⁰ *Ibid.*, p. 56-57.

⁹¹ ANDRIULIS, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 335.

⁹² MAKSIMAITIS, M.; MILIAUSKAITĖ K.; ir ŠAPOKA G. *Valstybės ir teisės problemos lietuvių išėivijos publikacijose (1944-1990)*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 57.

Deklaraciją dėl mažumų apsaugos Lietuvoje (literatūroje žinomą kaip 1922 m. Ženevos deklaracija), kurią sudarė preambulė ir devyni straipsniai.

Deklaracijos 2 straipsnio 1 dalis įtvirtino nediskriminavimo principą: „Visiems Lietuvos gyventojams be gimimo, tautybės, kalbos, rasės ar tikybos skirtumo bus teikiama visiškai jų gyvybės bei laisvės globa“. Kitaip tariant, Lietuvos Vyriausybė šia deklaracija įsipareigojo užtikrinti visų savo gyventojų lygybę prieš įstatymą bei visiškai jų gyvybės ir laisvės apsaugą, neatsižvelgiant į jų gimimo, tautybės, kalbos, rasės ar tikybos skirtumus. Šio straipsnio 2 dalis garantavo teisę laisvai praktikuoti, tiek viešai, tiek privačiai, kiekvieną tikybą, religiją arba tikėjimą, kurių praktikavimas bus sutaikomas su viešąja tvarka ir gerais įpročiais.

Deklaracijos 3 straipsnio 2 dalyje rašoma: „Lietuvos piliečiais pripažįstami visi asmenys, kurie yra gimę Lietuvos Valstybės teritorijoje po šios deklaracijos pasirašymo dienos ir kuriems negalima įrodyti, jog jie yra kitos gimimo pilietybės“. Atsižvelgiant į tai, kad Deklaracijoje buvo nustatytas pilietybės įgijimo pagrindas, kurio nenumatė Laikinis įstatymas apie Lietuvos pilietybę, taip pat į tai, kad Seimas nutarė, jog pagal Konstituciją Deklaracijos nereikia ratifikuoti, galima teigti, jog Seimas laikėsi nuostatos, kad Vyriausybės pasirašyta Deklaracija, pagal kurią Vyriausybė prisiėmė atitinkamus tarptautinius įsipareigojimus, turi prioritetą prieš Lietuvos įstatymus.

Deklaracijos 8 straipsnis skelbė: „Žydai nebus verčiami atlikti aktus, kurie laužo jų šabą (šeštadienį), o jų teisės nebus susiaurinamos, jei jie atsisakys šeštadienį stoti į teismą arba atlikti įstatymo reikalaujamus aktus. Tačiau šis nutarimas neatleis žydų nuo pareigų, uždėtų visiems Lietuvos piliečiams kareiviavimo, krašto apsaugos ir viešosios tvarkos palaikymo klausimais. Lietuva pareiškia savo pasiryžimą susilaikyti nuo nurodymo arba leidimo organizuoti rinkimus, tiek visuotinius, tiek vietinius, kurie vyktų šeštadienį. Joks įrašinėjimas rinkimams ar kitiems aktams negalės būti daromas privalomu šeštadienį“.

Pažymėtina, kad 1922 m. gegužės 12 d. Deklaracija nebuvo ratifikuota Lietuvos Seime. Apskritai, Seimas beveik metus delsė imtis bet kokių veiksmų dėl šios Deklaracijos. Ji buvo pirmą kartą pristatyta Seime tik 1923 m. rugsėjo 18 d. ir nesulaukė jokių prieštaravimų. Svarstant Deklaracijos klausimą 1923 m. gruodžio 4 d. Seimo posėdyje, opozicija reikalavo šios Deklaracijos ratifikavimo, tačiau atsižvelgiant į Teisės komiteto nuomonę, buvo nutarta, jog ši Deklaracija neturi būti Seimo ratifikuojama, nes Konstitucijos 30 straipsnis nenumato tokios Vyriausybės sudarytos tarptautinės sutarties tvirtinimo Seime, o ir pats Deklaracijos tekstas nereikalavo jos ratifikavimo. Tačiau opozicija pareiškė, kad Deklaracija neratifikuojama ne dėl teisinių, o dėl politinių motyvų. Siekdamas išvengti galimų interpretacijų, jog Seimas dėl kokių nors kitų priežasčių nenorįs ratifikuoti Deklaracijos,

Seimas konstatavo, kad „ima ją domèn“. Tautų Sąjungos Taryba sutiko laikyti šią Deklaraciją įsigaliojusia ir suteikė jos nuostatomis Tautų Sąjungos garantijas. Pažymėtina, kad Deklaracija niekada nebuvo paskelbta jokiam oficialiam tarpukario Lietuvos laikraštyje⁹³.

1922 metų Konstitucija buvo svarstoma tokiam parlamente, kuriame iš 112 delegatų 10 atstovų priklausė tautinėms mažumoms. Tai sudarė beveik 9 proc. visų parlamentarų⁹⁴. Tautinių mažumų atstovai teikė pasiūlymus bei reiškė savo nuomonę įvairiausiais valstybės gyvavimo klausimais, neužsiangažaudami vien tik tautinių mažumų teisių nuostatomis. Tačiau būtent užsitikrinimas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje tautinių mažumų teisių, kurios turėjo įsikristalizuoti į vieną visumą – į politinės ir kultūrinės autonomijų garantą, ir buvo pagrindinė šios frakcijos užduotis⁹⁵. Būtent Steigiamojo Seimo posėdyje buvo pradėtas svarstyti „Lietuvos Valstybės Konstitucijos sumanymas“, t. y. projektas, kurį pristatęs Konstitucijos Komisijos pirmininkas pabrėžė, kad darbo pabaigoje Konstitucijos komisijos parengtame projekte atsirado naujas skyrius – Tautinių mažumų teisių skyrius⁹⁶. Komisijos pranešime taip pat nuskambėjo mintis: „...Lietuvos pilietis, turėdamas laisvę savo bute, savo šeimoje, savo santykiuose su kitais piliečiais, turi turėti laisvę ir jo tautybės apsirėškimuose“. Komisijos nuomone, tautinės mažumos neturi mažiau teisių negu dauguma, nes „... prigulėjimas prie vienos ar kitos daugiau ar mažiau skaitlingos tautybės negali būti pamatu piliečių teisių suvaržymui“⁹⁷. Taigi, Tautinių mažumų teisėms buvo skirtas septintas skyrius, kuriame buvo deklaruojama, kad tautinės piliečių mažumos, kurios sudaro žymią piliečių dalį, turi įstatymų nustatytą teisę savarankiškai (autonomingai) tvarkyti savo tautinės kultūros reikalus – liaudies švietimą, labdarybę, savitarpio pagalbą ir šiems reikalams tvarkyti rinkti atstovaujamuosius organus (73 straipsnis)⁹⁸. Šiame Konstitucijos straipsnyje savivaldos subjektas apibūdinamas taip: „tautinės piliečių mažumos, kurios sudaro žymią piliečių dalį“. Pažymėtina, kad ši „žymios piliečių dalies“ sąvoka nei Konstitucijoje, nei paprastame įstatyme niekada nebuvo atskleista. Panašu, kad Lietuva, kaip ir kai kurios kitos valstybės, siekė apriboti bei sukomplikuoti tautinės mažumos sąvoką taip, kad pagal nacionalinę teisę

⁹³ MAŽUL, E. *Tautinių mažumų teisių apsauga vykdant tarptautinius Lietuvos Respublikos įsipareigojimus 1918-1940 metais: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009, p. 81-85.

⁹⁴ BLIUMINAS, A. 1922 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos rengimo užkulisiai: žydų tautinė mažuma ir teisių užtikrinimas. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Valstybės žinios, 2003, p. 110.

⁹⁵ *Ibid.*, p. 114.

⁹⁶ JANAUSKAS, P. 1922 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija ir tautinės mažumos. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Valstybės žinios, 2003, p. 116.

⁹⁷ *Ibid.*, p. 118.

⁹⁸ BIRMONTIENĖ, T. Žmogaus teisių ir laisvių koncepcija 1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucijoje. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Valstybės žinios, 2003, p. 131.

jos teritorijoje nebūtų pripažinta esama nė viena tautinė mažuma ir todėl valstybė neturėtų realių tarptautinių įsipareigojimų, pagrįstų mažumų apsaugos režimu⁹⁹. Nepaisant to, jog ne visi tautinių mažumų atstovų „pageidavimai“ įstatymiškai buvo patvirtinti ir Ženevos deklaracijoje įtvirtintos nuostatos dėl gana plačios tautinių mažumų politinės bei kultūrinės autonomijos atsispindėjo tik Lietuvos Konstitucijos projekte, tačiau į galutinę jos redakciją, nepaisant visų Žydų frakcijos Steigiamajame Seime pastangų bei kitų tautinių mažumų veiksmų už Seimo ribų, nebuvo įtrauktos¹⁰⁰, tačiau tautinės mažumos palankiai vertino 1922 m. Konstituciją ir jos nuostatas¹⁰¹.

K. Račkauskas taip pat įvardijo, jog 1922 metų Konstitucijos 100 straipsnyje buvo skelbiama „visų laispsnių mokyklos yra visiems lygiai prieinamos“, taip reaguojant į buvusią padėtį carizmo metais, kai Rusijos imperijoje buvo varžoma teisė, ypač ne rusų tautybės ir ne stačiatikių asmenų, stoti į mokyklas¹⁰². Ši nuostata buvo didelis laimėjimas švietimo srityje.

1922 m. Konstitucijos svarbiausia nuostata – žmogaus teisių pirmumo (konstitucijos struktūroje) valdžios institucijų atžvilgiu. Kartu reikia pažymėti, kad 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucija buvo tradicinė tarpukario Europos parlamentinės valdymo formos konstitucija, kurioje viešoji valdžia ribojama remiantis ne tik valdžių padalijimo principu, bet ir subsidiarumo principu (vietos savivaldos, tautinių mažumų ir religinių bendruomenių autonomija)¹⁰³.

Svarbu paminėti, jog prie 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos kūrimo daug prisidėjo moterys, kurios reikalavo joms suteikti lygias teises, kokios yra suteikiamos vyrams. Rašant 1922 m. Lietuvos Konstituciją, moterims labiausiai rūpėjo, jog pritaikant naujoms sąlygoms iš Rusijos paveldėtus įstatymus, joms nebūtų paliktos susiaurintos teisės. Analizuojant 1922 m. Konstitucijos projektą Steigiamojo Seimo narė M. Galdikienė pasisakyme nurodė, kad projekte nėra užtikrintai konkretizuota moterų teisių lygybė. Ji teigė, kad 9 straipsnis, teigiantis, jog visi piliečiai ir moterys, ir vyrai prieš įstatymą lygūs, tačiau „mes tokį pasakymą matėme ir laikinojoje Konstitucijoje, priimtoje 1919 m. Lietuvos Valstybės Tarybos ir Lietuvos laikinojoje Konstitucijoje priimtoje 1920 m. birželio 7 d. ir jau turėjome

---

⁹⁹ MAŽUL, E. *Tautinių mažumų teisių apsauga vykdant tarptautinius Lietuvos Respublikos įsipareigojimus 1918-1940 metais: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009, p. 92.

¹⁰⁰ *Ibid.*, p. 91.

¹⁰¹ BLIUMINAS, A. 1922 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos rengimo užkulisiai: žydų tautinė mažuma ir teisių užtikrinimas. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Valstybės žinios, 2003, p. 115.

¹⁰² MAKSIMAITIS, M.; MILIAUSKAITĖ K.; ir ŠAPOKA G. *Valstybės ir teisės problemos lietuvių išeivijos publikacijose (1944-1990)*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 57.

¹⁰³ VAIČAITIS, A. et al., *Lietuvos konstitucionalizmo istorija (istorinė Lietuvos konstitucija). 1387 m.-1566 m.-1791 m.-1918 m.-1990 m.: monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 199.

progos įsitikinti, kad šiuo įstatymu mes lygių teisių neįgijome¹⁰⁴. Tai įrodo, jog ne viskas, kas aukščiausią teisinę galią turinčiame akte įrašyta, buvo įgyvendinama ir to puikus pavyzdys, jog moterys negavo joms žadėtų lygių teisių, kurios buvo įtvirtintos Laikinojoje Konstitucijoje. Svarstant 1922 m. Konstitucijos projektą, referentas siūlė įrašyti tokią straipsnio formuluotę „Visi Lietuvos piliečiai dalyvauja jos teritorijos gynime. Diskusijoje dalyvavę frakcijos nariai E. Draugelis ir kiti išdėstė argumentus, kodėl moterys turėtų dalyvauti krašto gynime: 1) įgyvendinant teisių lygybę tarp moterų ir vyrų, reikia ir pareigas sulygtinti. Negalima ant vyro pečių užkrauti visas pareigas, o moterims palikti naudotis šio pasaulio gėrybėmis; 2) pačios moterys nenorėtų išsiskirti iš gyvenimo; 3) istorijos pavyzdžiai rodo, kad moterys prisidėjo prie Tėvynės gynimo; 4) karinę prievolę reikėtų laikyti garbės reikalu. Krikdėmai teigė, kad: 1) visose Konstitucijose ši pareiga tenka tik vyrams piliečiams; 2) šios prievolės uždėjimas moterims būtų ne visai tikslus; 3) moterys gynė Lietuvą ir labai uoliai, tai, be abejo, daro joms garbę; 4) šis paragrafas neuždraus moterims Respublikos ginti. Tačiau ne visi vienareikšmiškai sutiko, jog moterys dalyvautų teritorijos gynime. Štai A. Tumėnas pareiškė savo nuomonę, jog moterys skiriasi nuo vyrų ir ant jų šios prievolės uždėti negalima. Taip atsiskleidė referento pozicija į moters vaidmenį visuomenėje, kadangi jam atrodė nesuprantamas moterų veržimasis stoti ginti teritorijos, kadangi šią pareigą turi atlikti tik vyrai. Tačiau spaudoje Seimo narės patvirtino, jog iš Konstitucijos straipsnio „Visi Respublikos piliečiai dalyvauja jos teritorijos gynime“ suprantama, kad dalyvauja ir moterys. Sveikintina, jog moterys visose gyvenimo sferose siekė lygybės be jokių išimčių, net ir tokiose srityse kaip teritorijos gynimas nesiteisindamos tuo, jog neva jos per silpnos tam ir tai yra tik vyrų pareiga. Tačiau autorės nuomone, kad ir kaip moterys stengtųsi visose srityse įgyti vienodas teises, krašto gynimo pareiga moterims turėtų būti grįsta savanoriškumo principu, nes šiuo atveju reikia atsižvelgti į fizines savybes, jog ne visos moterys turi pakankamus fizinius duomenis atremti prieš puolimą krašto gynimo metu. Kadangi Lietuvos Konstitucijoje deklaruojama lyčių lygybė, tai moterims lygiai kaip ir vyrams priklausė pilietinės teisės (žodžio, spaudos, tikėjimo ir sąžinės laisvė, draugijų, sąjungų, susirinkimų laisvė, asmens ir turto neliečiamybė). Moterims ir vyrams pripažinta lygi rinkimų teisė. Nepaisant to, kad Konstitucija garantavo vienodas politines ir pilietines teises, tačiau moterims gyvenime teko kovoti, kad jos būtų vykdomos¹⁰⁵.

---

¹⁰⁴ JŪRĖNIENĖ, V. Steigiamojo Seimo narės ir jų veikla įteisinant lyčių lygiateisiškumą 1922 m. Konstitucijoje. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Valstybės žinios, 2003, p. 101-102.

¹⁰⁵ *Ibid.*, p. 106-107.

1922 m. Konstitucijoje buvo įtvirtinta nuostata, jog rinkti atstovus į Seimą turėjo teisę visateisiai Lietuvos piliečiai, vyrai ir moterys, turį ne mažiau kaip 21 metus, o būti išrinktais – ne mažiau kaip 24 metus (24 str.). Konstitucijoje taip pat buvo nurodyta, kad rinkimų tvarką ir renkamų atstovų skaičių nustato Seimo rinkimų įstatymas¹⁰⁶. 1922 m. liepos 19 d. Seimo rinkimų įstatymas¹⁰⁷ bendrais bruožais mažai tesiskyrė nuo Steigiamojo seimo rinkimų įstatymo. Be aktyviosios ir pasyviosios rinkimų teisės ribojimų, numatytų Steigiamojo seimo rinkimų įstatyme, Seimo rinkimų įstatyme papildomai nurodyta, kad negali rinkti arba būti išrinkti asmenys, kuriems už tėvynės išdavimą ar kitą sunkų nusikaltimą atimtos arba susiaurintos teisės, taip pat kuriems teismo sprendimu paskirta globa. Aktyviają rinkimų teisę negalėjo naudotis ir asmenys, rinkimų metu laikomi suimtųjų namuose, tačiau jei tik nebuvo kitų įstatyme numatytų kliūčių, išrinkti jie galėjo būti¹⁰⁸. Kartu su piliečių rinkimų teisėmis, kurios nesiskyrė nuo 1920 m. Laikinosios Konstitucijos, 1922 m. Konstitucijoje buvo įtvirtinti ir tiesioginės demokratijos pagrindai: 20 straipsnyje – piliečių įstatymų iniciatyvos teisė (25 tūkstančiai piliečių galėjo pateikti Seimui įstatymo sumanymą), 102 straipsnyje – piliečių teisė siūlyti Konstitucijos pataisas (iniciatyvą pakeisti arba papildyti Konstituciją galėjo siūlyti 50 tūkstančių piliečių), 103 straipsnio 2 dalyje – piliečių teisė inicijuoti referendumą dėl Seimo priimto Konstitucijos pakeitimo (tokią iniciatyvą turėjo taip pat 50 tūkstančių piliečių)¹⁰⁹. Tai tik patvirtina šios Konstitucijos demokratiškumą.

1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje, kaip ir kitose aptariamo laikotarpio Lietuvos Konstitucijose, iš esmės nebuvo kalbama apie žmogų apskritai, neaptariamas jo statusas. Praktiškai visais atvejais čia įvardijami piliečiai, t. y. tik tam tikra žmonių kategorija, čia skelbiamos būtent piliečių teisės ir laisvės, nors dauguma atvejų (išskyrus politinių teisių – peticijų, rinkimų, įstatymų iniciatyvos – subjektus) šiuo terminu faktiškai buvo apimami žmonės, asmenys, valstybės gyventojai, o ne vien tokia kvalifikuota jų kategorija kaip piliečiai¹¹⁰. Vis dėlto nors mokslo darbuose neigiamai vertinama 1922 m. Konstitucijos formuluotė „pilietis“, ypač kai neturima omenyje asmens politinių teisių, jos vartojimas aiškinamas plačiai. Antai nurodoma, kad „visoms tarpukario konstitucijoms būdingas susiaurintas teisių ir laisvių subjektų įvardijimas piliečiais. Tačiau, išskyrus politinių teisių

---

¹⁰⁶ ANDRIULIS, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 341.

¹⁰⁷ Seimo rinkimų įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1922.VIII.1, nr. 98-793.

¹⁰⁸ ANDRIULIS, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 341.

¹⁰⁹ ŽALIMAS, D. Demokratinės valstybės pagrindai 1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucijoje: žvilgsnis iš galiojančios konstitucijos perspektyvos. *Parlamento studijos*, 2017, p. 80.

¹¹⁰ ANDRIULIS, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 332.

subjektus, šis terminas faktiškai apėmė žmones, fizinius asmenis, visus valstybės gyventojus¹¹¹.

Kaip bebūtų, aptariamoje 1922 m. Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus teisių institutas, jo pilietinių politinių teisių blokas, rėmėsi liberaliomis idėjomis ir beveik nenumatė piliečiams pareigų, skirtingai nei vėlesnė – 1938 metų Lietuvos Konstitucija, kuri nepasižymėjo demokratiškumu. 1922 m. Konstitucijoje piliečio pareigos formuluojamos kaip pareiga ginti valstybę (75 str.), vaikų auklėjimas kaip teisė ir pareiga (78 str.), kaip pareiga mokytis pradžios mokykloje (81 str.). 1922 m. Konstitucijoje formuluojama žmogaus teisių doktrina yra artimesnė ir dabartinei 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos tradicijai¹¹². Išties svarbiausi 1922 metų Lietuvos valstybės konstitucijos parametrai – pagrindinių piliečio teisių ir laisvių įtvirtinimas ir jų apsaugos teisinių garantijų nustatymas, politinių partijų ir visuomeninių organizacijų veiklos laisvė, politinis pliuralizmas, demokratiniai valdžios institucijų formavimo mechanizmai – visa tai neabejotinai leidžia laikyti ją demokratine Konstitucija. Kiek konservatyvesnio pobūdžio galima laikyti tik keletą Konstitucijos nuostatų, buvusių jos skyriuose, nusakančiuose švietimo ir tikybos bei kulto reikalus¹¹³.

1922 metų Lietuvos valstybės konstitucija – Nepriklausomybės akto nubrėžtos Lietuvos konstitucinės raidos triumfas. Deja, po laikinųjų konstitucijų priimta jau kaip nuolatinė, ši konstitucija gyvenime pasirodė esanti trumpalaikė, galiojusi vos kiek ilgiau nei ketverius metus. 1926 m. gruodžio 17 d. perversmas valstybėje sukėlė daugybę konstitucinių problemų, nepasibaigusiu formaliu perversmo rezultatų įteisinimu, o skausmingai atsiliepusiu visai tolesnei konstitucinei raidai. Perversmas padarė galą ne tik pačiai Konstitucijai, bet ir turėjo tiesioginę įtaką būsimųjų konstitucinių aktų turiniui, ypač demokratijos lygio jose požūriui, net tolesnės konstitucinės raidos konstitucingumui¹¹⁴.

Apibendrinant galima pasakyti, kad 1922 m. Konstitucijoje išdėstant žmogaus teises siekta įtvirtinti prigimtinių teisių apsaugos idėją, ribojant valdžios galias kištis į šių teisių įgyvendinimą. Įtvirtintų pilietinių ir politinių teisių sąrašas buvo būdingas Vakarų demokratijoms. Konstitucijoje buvo sudarytos prielaidos naudojimosi žmogaus teisėmis ir laisvėmis ribojimą suvokti kaip pagrįstą bendraisiais žmogaus teisių ribojimo teisėtumo

---

¹¹¹ ŽALIMAS, D. Demokratinės valstybės pagrindai 1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucijoje: žvilgsnis iš galiojančios konstitucijos perspektyvos. *Parlamento studijos*, 2017, p. 77.

¹¹² BIRMONTIENĖ, T. Žmogaus teisių ir laisvių koncepcija 1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucijoje. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Valstybės žinios, 2003, p. 132.

¹¹³ MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 170.

¹¹⁴ MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 175.

kriterijais, įtvirtintais tarptautinėje teisėje¹¹⁵. Ši Konstitucija buvo viena demokratiškiausių, joje buvo nustatytas ganėtinai aiškus žmogaus teisių katalogas, įtvirtintas draudimas valstybei leisti įstatymus, varžančius žmogaus teises, atkreiptas dėmesys ne tik į lietuvius, bet ir į kitų tautybių asmenis. Kaip jau buvo minėta anksčiau – pagrindinis šios Konstitucijos objektas – žmogaus teisės. Tačiau Europoje po Pirmojo pasaulinio karo nuvilnijusi demokratijos pakilimo banga neilgai išbuvo triumfo viršūnėje. Net ir turėdama trūkumų, demokratinė 1922 m. Konstitucija gerokai pralenkė laiką, įgyvendindama demokratijos, laisvės, teisingumo, piliečio teisių ir laisvių idealus. Ne veltui istoriko prof. Zenono Ivinskio teigta, kad „tik realizuojant tokios rūšies demokratiją, kaip ir ji buvo lietuvių tautai garantuota Steigiamojo Seimo priimtoje konstitucijoje, tegalima kalbėti apie laisvą ir tikrą demokratiją“, „kad jokie kiti pakaitalai šito idealo negalėjo ir negali atstoti“. Esminius 1922 m. Konstitucijos principus paneigė 1926 m. perversmas¹¹⁶. Pabrėžtina, jog tiek Nepriklausomybės kovų laikotarpiu, tiek demokratijos laikais konstitucinėms nuostatoms dėl teisių ir laisvių įgyvendinti buvo parengta gera ordinarinės teisės bazė – priimti reikalingi įstatymai, spaudos, susirinkimų, draugijų laisvėms įgyvendinti nustatytas labai palankus pareikštinis režimas su galimybe apskūsti valdininkų veiksmus teismui. Tačiau toliau nagrinėjamu autoritariniu laikotarpiu valstybė neteko ir pareikštinio režimo, ir teisminės apsaugos.

4. Teisės, laisvės ir pareigos autoritariniu laikotarpiu iki 1940 m.

Po karo Europoje nuvilnijusi demokratijos pakilimo banga netrukus ėmė slūgti: besiskverbiantis komunistinis judėjimas, propaguodamas klasių kovą, visur kėlė chaosą ir netvarką, ir tai negalėjo nekelti priešingos reakcijos, pasireiškusios klasių kovos, nepripažįstančios tautos vienybės idėjų, propagavimu ir tendencija siaurinti demokratiją, sudarančia palankias sąlygas destruktiviems judėjimams¹¹⁷. Žinomas mūsų išeivijos teisininkas, pirmasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos tyrinėtojas Kazys Šidlauskas parašė: „Būtų pats maloniausias dalykas, jei neprireiktų prisiminti anų [1928 ir 1938 m. – L. T.] [...] Lietuvos konstitucijų, o ypač jų rodyti svetimiesiems, nes tų Konstitucijų sukurtos politinės sistemos tikrai nedaro mūsų tautai garbės“. Tenka K. Šidlauską pakoreguoti: ne Konstitucijos sukuria politinę sistemą, o atvirkščiai. 1928 – ujų ir 1938 – ujų Lietuvos Respublikos Konstitucijos juridiškai įformino po 1926 m. gruodžio 17 – osios valstybinio perversmo

¹¹⁵ ŽALIMAS, D. Demokratinės valstybės pagrindai 1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucijoje: žvilgsnis iš galiojančios konstitucijos perspektyvos. *Parlamento studijos*, 2017, p. 82.

¹¹⁶ ŽALIMAS, D. Demokratinės valstybės pagrindai 1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucijoje: žvilgsnis iš galiojančios konstitucijos perspektyvos. *Parlamento studijos*, 2017, p. 88.

¹¹⁷ MAKSIMAITIS, M., VANCEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 151.

įsigalėjusį autoritarinį režimą. Ir antra, Lietuva, išsukdama iš demokratinės raidos kelio, nebuvo kokia nors išimtis Europoje. Tarpukariu demokratija išgyveno gilią krizę ir švelnesni ar kietesni autoritariniai, ir net totalitariniai režimai įsitvirtino visose Rytų, Vidurio ir Pietų Europos šalyse, išskyrus Čekoslovakiją. Tiesa, mūsų šalis šiuo atžvilgiu buvo viena pirmųjų: joje demokratinė santvarka žlugo tik 4 metais vėliau negu Italijoje, pusmečiu – negu Lenkijoje, tačiau net 8 metais anksčiau negu Latvijoje ir Estijoje¹¹⁸.

Vyriausybė 1928 m. gegužės 25 d. oficialiai paskelbė prezidento dekretuotą dokumentą, pavadintą Lietuvos Valstybės Konstitucija¹¹⁹. Naujoji Konstitucija pažodžiui pakartojo daugelį 1922 m. Konstitucijos nuostatų, bet būdingiausias jų skiriamasis bruožas – vykdomosios valdžios, pirmiausia Respublikos Prezidento, galios išplėtimas, autoritarinių elementų įdiegimas. Kartu buvo išsaugota pagrindinių demokratinų institutų, skyrium imant – parlamentarizmo regimybė, netgi demonstruojamas išaugęs pasitikėjimas tokiu tiesioginės demokratijos institutu kaip referendumas¹²⁰. 1928 m. Lietuvos Konstitucija, kaip ir ankstesnioji, formaliai įtvirtino atstovaujамąją demokratiją, o tiesioginės demokratijos elementų joje net gausiau nei ankstesnėje¹²¹. Tačiau kaip bebūtų, tai vienas pirmųjų Europoje konstitucinių aktų, pasukusių nuo demokratijos į autoritarizmą¹²².

Nepaisant to, jog dauguma Konstitucijos nuostatų buvo atkartotos iš 1922 metų Konstitucijos, esama ir skirtumų. Galiojant 1928 m. Konstitucijai, Lietuvoje išleista jos konstitucinei teisei reikšmingų įstatymų. Iš jų pažymėtini bent du: vienas skirtas Respublikos prezidento, kitas – Seimo rinkimų tvarkai¹²³. 1931 m. lapkričio 25 d. buvo paskelbtas Prezidento rinkimų įstatymas¹²⁴, o jo esmę sudarė netiesioginių ir daugialaipsnių rinkimų kombinacija: dalyvauti prezidento rinkimuose galėjo ne tiesiogiai piliečiai, o tik savivaldybių – valsčių, miestų ir apskričių tarybų – nariai¹²⁵. 1928 m. Konstitucija buvo pakėlusį rinkėjų amžiaus cenzą: dabar aktyviąją rinkimų teisę turėjo piliečiai, sulaukę ne 21, o 24 metų amžiaus, pasyviąją – ne 24, 30 metų amžiaus. Be to, nustatyta, jog balsavimo teisės neturi asmenys, iš kurių teismas atėmė arba kuriems apribojo teises; kaltinami nusikaltimais už kuriuos gali būti atimamos teisės; priklausantys organizacijoms, siekiančioms „atimti Lietuvos nepriklausomybę arba atplėšti Lietuvos teritorijos dalį“, jei teismas pripažimo

¹¹⁸ TRUSKA, L. 1938 metų Konstitucija. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Valstybės žinios, 2003, p. 196.

¹¹⁹ Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Vyriausybės Žinios*, 1928.V.25, nr. 275-1778.

¹²⁰ MAKSIMAITIS, M., VANCEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 153-154.

¹²¹ ANDRIULIS, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 355-356.

¹²² MAKSIMAITIS, M., VANCEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 155.

¹²³ ANDRIULIS, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 357.

¹²⁴ Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas. *Vyriausybės Žinios*, 1931.XI.25, nr. 369-2520.

¹²⁵ MAKSIMAITIS, M., VANCEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 155.

organizaciją turint šiuos tikslus ir nuo teismo sprendimo dienos nepraėjo 10 metų; organizacijų, kurių veikla sustabdyta arba uždrausta, nariai, jei jie neišėjo iš organizacijos bent prieš 6 mėnesius iki sustabdymo arba uždraudimo. Be to, rinkti negalėjo asmenys, rinkimų dieną laikomi suimtųjų namuose¹²⁶. Darbo autorė pastebi, kad šiuo laikotarpiu draudimų sąrašas gerokai platesnis nei demokratijos laikais.

Galiojant 1928 m. Konstitucijai tuo metu buvo išleistas Vietos savivaldybės įstatymas¹²⁷, kuris numatė tam tikras pareigas piliečiams. 1931 m. gegužės 2 d. galiojęs Vietos savivaldybės įstatymas nustatė, kad rinkėjai mokėtų ar privalėtų mokėti nekilnojamojo turto, žemės, prekybos, pramonės, amato, asmens pajamų ar buto savivaldybės mokesčius. Tačiau šis reikalavimas buvo taikomas ne visiems. Reikalavimas netaikytas tik valstybės ar savivaldybės įstaigų tarnautojams bei baigusiems aukštąjį arba specialųjį žemės ūkio mokslą¹²⁸. Šis įstatymas išskyrė vienus piliečius nuo kitų, taip vienus atleisdamas nuo reikalaujamo mokesčio mokėjimo ir tokiu būdu tolstant nuo prigimtinės teisės keliamų idėjų.

Rengiant 1928 m. Konstituciją, tautininkų konstitucinės valdžios organizacijos koncepcija ir apskritai požiūris į valstybės ir visuomenės uždavinius dar tik kristalizavosi, veikiamas Europoje jau vykusių procesų ir politinių tendencijų, kurių pagrindą sudarė visuomenės solidarumo arba tautos vienybės siekimas, besiremiantis nuostatomis, kad tauta nesanti vienalytė masė, todėl jos interesai gali sutapti tik tada, kai individai paklūsta vienam vadui, kad valstybė, siekdama tautos vienybės, negalinti tenkintis nustatinėdama jos galimybių ribas, o privalanti šiam tikslui mobilizuoti visų jos narių pastangas¹²⁹.

1928 m. Konstitucijoje, kaip ir 1922 m. Konstitucijoje, irgi buvo atskiras 7-asis skyrius, skirtas tautinių mažumų teisėms. Šį skyrių taip pat sudarė du straipsniai (74 ir 75), kurie savo turiniu buvo beveik analogiški aptartiems 1922 m. Konstitucijos 7-ojo skyriaus straipsniams. Šioje Konstitucijoje buvo straipsniai, įtvirtinantys vietinių kalbų vartojimo galimybę, diskriminavimo draudimą, tikėjimo ir sąžinės laisvę, žodžio ir spaudos laisvę, susirinkimų laisvę, draugijų ir sąjungų laisvę (7, 11, 14, 16, 17 ir 18 straipsniai atitinkamai). 1928 m. Konstitucijoje atsirado naujas straipsnis, numatantis, kad „tikybos ir kultūros reikalams rūpintis gali būti sudaromi juridiniai viešosios teisės asmenys nurodyta įstatyme tvarka“ (19 straipsnis)¹³⁰.

---

¹²⁶ *Ibid.*, p. 156.

¹²⁷ Vietos savivaldybės įstatymas. *Vyriausybės Žinios*, 1933.XII.22, nr. 431-2986.

¹²⁸ ANDRIULIS, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 359.

¹²⁹ MAKSIMAITIS, M., VANCEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 157-158.

¹³⁰ MAŽUL, E. *Tautinių mažumų teisių apsauga vykdant tarptautinius Lietuvos Respublikos įsipareigojimus 1918-1940 metais: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009, p. 93-94.

1928 metų Konstitucijos, galiojusios dešimt metų, nuostatomis dėl piliečių teisių formaliai nenutolus nuo ankstesnės – 1922 metų Konstitucijos, pasak kai kurių išeivijos atstovų, „turime pagrindo tvirtinti, kad Nepriklausoma Lietuva 1922 – 1928 m. laikotarpyje turėjo pilnos demokratijos konstituciją“¹³¹. Tiesa, K. Račkauskas, analizuodamas tarpukario Lietuvos Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus teises, užsiminė, kad galiojant 1928 metų Konstitucijai (pakartojusiai 1922 metų Konstitucijos skyrių „Lietuvos piliečiai ir jų teisės“), buvo išleista nemažai susirinkimų, draugijų, spaudos ir žodžio laisvę varžančių įstatymų, pagal kuriuos „administracijos organai galėjo savo nuožiūra tas teises varžyti arba ir visai neleisti jomis naudotis“. Visi tie įstatymai, beje, išleisti net ne Seimo, kurio tuo metu net nebuvo, o prezidento, formaliai galiojusios Konstitucijos skelbtąsias teises „faktiškai pavertė praktinės reikšmės neturinčiais žodžiais“¹³². Nepaisant to, kad 1928 m. Konstitucija atkartojė 1922 m. Konstitucijos nuostatas, kuriomis buvo siekiama įtvirtinti prigimtinių teisių apsaugos idėją, vis dėlto šis siekis nebuvo pilnai įgyvendintas.

Naujųjų politinių pažiūrų fone 1928 m. Konstitucija pasirodė esanti beviltiškai pasenusi. Be to, artinosi 10 metų termino, per kurį Konstitucijos leidėjai buvo įsipareigoję ją patikrinti referendumu, pabaiga. Todėl, užuot rengusis referendumui, viršūnėse buvo nutarta parengti naują Konstituciją¹³³. Šią Lietuvos Konstituciją Seimas priėmė 1938 m. vasario 11 d., kuri paskelbta prezidento įsigaliojo tą pačių metų gegužės 12 d.¹³⁴. Ši konstitucija buvo atvirai autoritarinė¹³⁵. 1938 m. Konstitucija aiškiai akcentavo, jog Piliečiui Valstybė yra jo paties buvimo pamatas, o teisės buvo neatsietos nuo pareigų. Konstitucijoje buvo nustatyta, jog pilietis naudojasi savo laisve visada atsimindamas savo pareigas Valstybei ir kad piliečio pareiga – būti ištikimam valstybei. Konstitucijoje buvo skelbiamas asmens ir buto neliečiamumas, susižinojimo turinio paslapties valstybinė apsauga, kilnojimosi ir gyvenamosios vietos pasirinkimo laisvė. Nurodoma, kad valstybė galinti šias laisves varžyti „valstybės saugumo“, „kovos su nusikaltimais“ sumetimais, t. y. nebekeliami, kaip ankstesnėse konstitucijose, konkretūs reikalavimai teisių ir laisvių subjektams, o jų įgyvendinimo priežiūra pavedama atitinkamoms valstybės institucijoms¹³⁶.

Neteisinė 1938 m. Konstitucijos kilmė akivaizdi iš preambulės. 1922 metų Konstitucijos įvadiniame tekste sakoma: „Lietuvių tauta [...] per savo įgaliotus atstovus, susirinkusi į

¹³¹ MAKSIMAITIS, M.; MILIAUSKAITĖ K.; ir ŠAPOKA G. *Valstybės ir teisės problemos lietuvių išeivijos publikacijose (1944-1990)*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 59.

¹³² *Ibid.*, p. 59.

¹³³ MAKSIMAITIS, M., VANCEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 160.

¹³⁴ Lietuvos Konstitucija. *Vyriausybės Žinios*, 1938.V.12, nr. 608-4271.

¹³⁵ MAKSIMAITIS, M., VANCEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 160.

¹³⁶ *Ibid.*, p. 162.

Steigiamąjį Seimą, [...] priėmė šią Lietuvos Valstybės Konstituciją“. 1928 m. pagrindinio įstatymo preambulė: „Respublikos Prezidentas [...] nusprendė paskelbti [be teisinio pagrindo – L. T.] šitokią Lietuvos Valstybės Konstituciją“. 1938 m. Konstitucijoje dar paprasčiau: „[...] nustatoma Lietuvai ši Konstitucija“. 1928 metų Konstitucija Lietuvą dar deklaravo kaip demokratinę respubliką, kurioje suvereninė valstybės valdžia priklauso tautai, nors visa faktinė valdžia jau buvo Prezidento rankose. 1938 m. Konstitucijos 3-asis straipsnis skelbė, jog „Lietuvos Valstybė yra respublika“. Žodžio „demokratinė“ pašalinimas iš Konstitucijos teksto reiškė formalų atsisakymą nuo demokratinės santvarkos. Tuo buvo šiurkščiai sulaužytas 1918 m. Vasario 16 – osios akto, taip pat 1920 m. gegužės 15 dieną Steigiamojo Seimo priimtos deklaracijos teiginys, jog atkuriamą demokratiniams pamatais sutvarkyta Lietuvos valstybė¹³⁷. Pakitusios Lietuvos valdančiųjų politinės pažiūros matyti 1938 m. Lietuvos Konstitucijoje. Joje jau buvo remiamasi autoritarizmo ir totalitarizmo idėjomis, suvokimu, kad kiekviena organizacija, juolab tokia kaip valstybė, yra reikalinga drausmės, piliečio laisvės suvaržymo ir pasidavimo pareigai¹³⁸. Galima teigti, jog prigimtinės teisės idejas, buvusias ankstesnėse Konstitucijose pakeitė teisinis pozityvizmas. Šią Lietuvos Konstituciją Seimas be debatų priėmė 1938 m. vasario 11 d¹³⁹. Kalbant apie teisinę valstybę ano meto Lietuvoje, sunku išvengti klausimo, kaip teisinės valstybės atžvilgiu gali būti vertinamas tuo metu Lietuvoje egzistavęs autoritarinis A. Smetonos režimas: ar tai buvo atsisakymas nuo teisinės valstybės, ar tik kitokių kelių į teisinę valstybę ieškojimas? Tiesioginė įvykių raida tarsi pasisakytų už pirmąjį atsakymą¹⁴⁰. Darbo autorė vis dėlto nedrįstų taip drastiškai teigti, jog tuometinį autoritarinį režimą būtų galima traktuoti kaip atsisakymą nuo teisinės valstybės ir verčiau pritartų antrajam variantui – jog tokį režimą galima laikyti dar vienu keliu į teisinės valstybės ieškojimą.

1938 m. Lietuvos Konstitucijos išisas antras skyrius (11-15 str.) skiriamas pilietybei. Čia skelbiama, kad pilietybė įgyjama gimimu, jungtuvėmis ar kitokiu šeiminiu ryšiu, taip pat jos optavimu ar atgavimu. Piliečiu galėjo būti priimtas apsigyvenęs Lietuvoje lietuvis, nenustatant tam jokių terminų; iš nelietuvio tam pačiam reikalui buvo reikalaujama išgyventi Lietuvoje bent dešimt metų arba būti nusipelnusiam Lietuvos valstybei asmeniui. Numatyta galimybė įstatymu nustatyti taisyklės, draudžiančios dvigubą pilietybę, išimtis. Pilietybės netekimas buvo siejamas su negyvenimu bent dvejus metus Lietuvoje ir ryšių su Lietuvos

¹³⁷ TRUSKA, L. 1938 metų Konstitucija. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Valstybės žinios, 2003, p. 198.

¹³⁸ ANDRIULIS, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 363.

¹³⁹ ANDRIULIS, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 363.

¹⁴⁰ VAIŠVILA, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000, p. 263.

gyvenimu nutraukimu. Už veiksmus prieš valstybės saugumą leista pilietybę atimti. Įgyvendinant šias konstitucines nuostatas¹⁴¹, 1939 m. įsigaliojo naujas Lietuvos pilietybės įstatymas¹⁴². Piliečiais jame pripažįstami tėvo piliečio santuokiniai, motinos pilietės nesantuokiniai bei Lietuvos teritorijoje gimę nežinomų tėvų vaikai. Pilietybę įgydavo ištekėjusi už piliečio ne Lietuvos pilietė. Sulaukęs 18 metų ne Lietuvos piliečio vaikas pilietybę galėjo įgyti tik dar prieš tai apsigyvenęs Lietuvoje su savo motina, atgavusia Lietuvos pilietybę ir turinčia jam tėvų valdžią. 1939 m. Lietuvos pilietybės įstatymu natūralizacijos sąlygos buvo sugriežtintos, be jau esamų reikalavimų papildomai nustatant, kad Lietuvos pilietybės siekiantis ne lietuvių tautybės svetimšalis privalo: Lietuvoje būti išgyvenęs paskutinius dešimt metų be pertraukos, turėti 18 metų, neturėti pilietybės arba būti pilietis valstybės, pagal kurios įstatymus, įgydamas Lietuvos pilietybę, prarastų ankstesniąją, mokėti lietuvių kalbą. Iš lietuvių šiuo atveju pagal įstatymą tereikalauta apsigyventi Lietuvoje¹⁴³.

Visai kita pasaulėžiūra, pasak K. Račkausko, buvo grindžiamos žmogaus teisės 1938 m. Lietuvos Konstitucijoje. Jos pagrindą sudarė visuomenės solidarumo, organizuotos tautos, turinčios įkūnyti tautos vienybės siekį, tikslai, pagrįsti nuostatomis, kad valstybė, siekdama tautos vienybės, privalo šiam tikslui sutelkti visų jos narių pastangas, orientuoti piliečio veiklą valstybei pageidaujama kryptimi, kad pilietis yra ne abstraktus individas, o konkretus žmogus, turįs dvasinį ryšį su kitais bendruomenės nariais ir jaučiąs dvasinio bendravimo reikalą. Tautininkų politinės pažiūros, kad kiekviena organizacija, juo labiau valstybė, yra reikalinga drausmės, piliečio laisvės varžymo ir atsidavimo pareigai, kristalizavosi veikiamos Europoje vykstančių procesų ir vyraujančių politinių tendencijų.

Ypatingo išėivių autorių susidomėjimo, vertinimų bei diskusijų susilaukė 1938 m. Lietuvos Konstitucijos antrojo skyriaus „Piliečių teisės ir pareigos“ nuostatos.

Pradėdamas šioje Konstitucijoje įtvirtintų žmogaus teisių analizę, K. Račkauskas pirmiausia konstatavo esminius šių teisių formulavimo bruožus, nulemtus visuomenės solidarumo, arba tautos vienybės, filosofijos: Konstitucijoje piliečio teisės daugeliu atvejų buvusios sujungtos su prievolėmis; nėra teisės be prievolės; pilietis privalo nepažeisti kito teisių ir visuomet atsiminti savo pareigas valstybei, svarbiausia jų – būti ištikimam valstybei. K. Račkauskas savo darbe pamini dvi sąvokas – prievolė ir pareiga, iš konteksto galima spręsti, jog jis šias sąvokas laiko sinonimais, tačiau darbo autorė vis dėlto atsisakytų žodžio

---

¹⁴¹ ANDRIULIS, V., *et. al. Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 366-367.

¹⁴² Lietuvos pilietybės įstatymas. *Vyriausybės Žinios*, 1939.VIII.8, nr. 656-4811.

¹⁴³ ANDRIULIS, V., *et. al. Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 366-367.

„prievolė“ vartojimo ir pakeistų žodžiu „pareiga“, kadangi pagal teisės doktriną, šios sąvokos turi skirtumą, kurios buvo aptariamoms pirmame šio darbo skyriuje.

Jau pirmasis Konstitucijos skyriaus „Piliečių teisės ir pareigos“ sakinyje nurodo aptariamų pareigų pagrindą: „Piliečiui Valstybė yra jo paties buvimo pamatas“ (16 str.). Šią formuluotę K. Račkauskas prilygino teiginiui, kad valstybė yra aukštesnė už žmogų, nes žmogus savo pagrindinę veiklą kaskart privalo derinti su valstybės tikslais ir jai paklusti, nesutinkančiam nei su krikščionybės mokslu, nei su kitomis moderniomis pažiūromis į žmogų ir valstybę bei jų santykį. Šią teoriją K. Račkauskas vertino ir kaip atmetančią tiesą, kad valstybė yra žmogui, o ne žmogus valstybei.

Po šių bendrųjų reikalavimų, 1938 m. Konstitucija pateikė išėivijos autorių nagrinėtą piliečių teisių ir laisvių katalogą: sąžinės laisvę, asmens ir buvo neliečiamumą, susižinojimo paslaptį, kilnojimosi, visuomeninio veikimo laisvę, peticijos teisę. Konstitucija piliečiui nustatanti ribas, kurių paisant tos teisės gali būti vykdomos. Palyginimui, 1922 m. Konstitucija pabrėžė piliečių teises ir faktiškai tik valstybės gynimo srityje minėjo pareigas, o naujoji Konstitucija pirmiausiai akcentavo pareigas. Konstitucijos trečiajame skyriuje, pavadintame „Piliečių teisės ir pareigos“, apie teises kalba neatsiejamai nuo pareigų: čia, be kita ko, pabrėžiama, kad pilietis naudojasi savo laisve „visuomet atsimindamas savo pareigas Valstybei (17 str.). Tai reiškė, kad pilietis buvo įpareigotas naudojimąsi savo teisėmis derinti su valstybės tikslais ir jiems paklusti. Tik po šių bendrųjų reikalavimų Konstitucija išvardijo piliečių teisių ir laisvių katalogą¹⁴⁴.

Plačiau K. Račkauskas nagrinėjo šioje Konstitucijoje reglamentuotą neįprastą piliečių visuomeninio veikimo laisvę. Į šios laisvės, kurią valstybė įsipareigojo saugoti, kartu žiūrėdama, kad nebūtų veikiamas „kenksminga Valstybei kryptimi“, turinį Konstitucija sujungė spaudos, draugijų ir susirinkimų laisves, paprastai pasižyminčias individualiu pobūdžiu ir laikomas subjektinėmis teisėmis. Konstitucijos 25 straipsnio formuluotė, pagal kurią valstybė saugo piliečio visuomeninio veikimo laisvę žiūrėdama, kad nebūtų veikiamas valstybei kenksminga kryptimi, K. Račkauskas atvirai kritikavo: „Kas yra kenksminga valstybei, o ypač kokia ta veikimo kryptis, kuri yra valstybei kenksminga, yra nekonkrečios ir nejuridinės sąvokos. Sunku surasti du žmones, kurie dėl jų būtų vienos nuomonės. Tų sąvokų turinys priklauso nuo to, kokia pasaulėžiūra bei politinė ideologija valstybė vadovaujasi, kokių pažiūrų yra prezidentas, vidaus reikalų ministeris ir net vienos policijos viršininkas.

---

¹⁴⁴ ANDRIULIS, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 367.

Tokiais per daug bendrais aptarimais bei įpareigojimais valdantieji įgalinami sauvaliauti ir griauinama teisinės valstybės idėja¹⁴⁵.

Pažymėtina, kad trečioji nuolatinė tarpukario Lietuvos Konstitucija, priimta Antrojo pasaulinio karo išvakarėse (1938 m. vasario 11 d.), skirtingai nei ankstesnės nuolatinės tarpukario Lietuvos konstitucijos, jau nė žodžiu nebeužsiminė apie tautines mažumas ar jų teises – iš Konstitucijos dingo ne tik atskiras skyrius, skirtas tautinėms mažumoms, bet ir apskritai niekur nebeliko tautinės mažumos sąvokos. Toks pasikeitęs teisinis reguliavimas atspindėjo ne tik naujas to meto tarptautines aplinkybes, visų pirma autoritarizmo ir totalitarizmo idėjų plitimą Europoje, bet ir pasikeitusį Lietuvos valstybės požiūrį į tautines mažumas, naująją jų teisinę ir faktinę padėtį. Lietuvos Vyriausybė aiškino, kad tautinių mažumų gyventojų lygiateisiškumą užtikrina naujosios Konstitucijos 18 straipsnis, skelbęs, kad prieš įstatymus visi piliečiai lygūs, o piliečio teisės negali būti mažinamos dėl jo tautybės ar tautybės, be to, specialių straipsnių apie tautinių mažumų teises nėra ir Vakarų šalių konstitucijose. Iš tiesų, Vakarų Europos šalių konstitucijose nebuvo užsimenama apie tautines mažumas, nes didžiosios Vakarų šalys, kaip jau buvo minėta, niekada oficialiai nepripažino tautinių mažumų egzistavimo savo viduje. Kita vertus, kaimyninėje Lenkijoje, net ir 1935 m. Konstitucijoje, įtvirtinusioje prezidentinį autoritarinį valdymą ir priimtoje po 1934 m. Tautų Sąjungai paskelbto oficialaus atsisakymo vykdyti „Mažąjį Versalio traktatą“, išliko straipsniai skirti tautinių mažumų teisėms¹⁴⁶. 1938 m. Vasario 16-osios iškilmėse Prezidentas A. Smetona užtikrino, jog „tautinės ir tautybinės mažumos, dalyvavusios mūsų valstybės atstatyme, gali drąsiai pasitikėti, kad jų savaiminga kultūra bus, kaip buvusi, gerbiama“. Ir iš tikrųjų, faktinė tautinių mažumų padėtis, priėmus naująją Konstituciją, liko nepakitusi¹⁴⁷. Lietuvoje, kitaip nei kai kuriose kitose Europos šalyse, per visus tarpukario metus nebuvo priimtas nei vienas įstatymas, tiesiogiai diskriminuojantis tautines mažumas, o nuolatinėse Lietuvos konstitucijose iki pat 1938 m. buvo atskiras skirsnis, skirtas tautinių mažumų teisėms. Be to, Lietuvos valstybė (kaip viena iš nedaugelio Europos valstybių) iki pat Antrojo pasaulinio karo pradžios pagal išgales rėmė tautinių mažumų švietimą ir dvasininkiją¹⁴⁸.

---

¹⁴⁵ MAKSIMAITIS, M.; MILIAUSKAITĖ K.; ir ŠAPOKA G. *Valstybės ir teisės problemos lietuvių išeivijos publikacijose (1944-1990)*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 60.

¹⁴⁶ MAŽUL, E. *Tautinių mažumų teisių apsauga vykdant tarptautinius Lietuvos Respublikos įsipareigojimus 1918-1940 metais: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009, p. 94-95.

¹⁴⁷ TRUSKA, L. 1938 metų Konstitucija. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Valstybės žinios, 2003, p. 202.

¹⁴⁸ MAŽUL, E. *Tautinių mažumų teisių apsauga vykdant tarptautinius Lietuvos Respublikos įsipareigojimus 1918-1940 metais: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009, p. 227.

Vertinant moterų teisių reglamentavimą 1938 m. Lietuvos Konstitucijoje pažymėtina, kad joje moterų pilietinės ir politinės teisės atskirai neminimos, moterų ir vyrų teisių lygumas nepabrėžiamas, moters teisės vertinamos kaip piliečio teisės. Šioje Konstitucijoje ir moterų rinkimų teisės, kaip savarankiškos teisės, neminimos, nes tai, be abejo, Lietuvoje jau seniai buvo savaime suprantama. Taigi aptariamų konstitucinių nuostatų teisinė raiška visuomenėje, kurioje iš tikrųjų įgyvendinama lyčių lygybė, gal ir nesulauktų priekaištų, tačiau vertinant tikrąją moterų teisių padėtį to meto Lietuvoje, jų ir vyrų teisių nelygumą jas įgyvendinant ne tik politikos, bet ir kitose gyvenimo srityse, manytina, kad 1938 m. Lietuvos Konstitucijos nuostatose, apibrėžiant piliečių teisių lygiateisiškumą ir stokoiant draudimo diskriminuoti asmenį dėl lyties (nors visose ankstesnėse Lietuvos konstitucijose lyčių lygiateisiškumas buvo deklaruojamas), nesudaromos pakankamos garantijos užtikrinti lygias moterų ir vyrų teises. Moterys nebuvo vertinamos kaip lygiateisės ne tik politikoje, bet ir darbo rinkoje. Nors Lietuvos moterys buvo vienos labiausiai išsilavinusių to meto Europos moterų, tačiau politiniame valstybės gyvenime, deja, jos vaidino nežymų vaidmenį, jų politinis lygiateisiškumas teisėje buvo deklaruojamas, tačiau nebuvo įgyvendinamas¹⁴⁹.

Itin nuodugniai išsivijoje analizuotas 1938 m. Konstitucijos skyriaus „Tautos ūkis“ 51 straipsnis, į kurį iš piliečių teisių skyriaus buvo perkelta tradicinė formuluotė apie valstybės teikiamą nuosavybės teisės apsaugą, nes be šios įprastos nuostatos, minėtas straipsnis teigė dar ir kažką nauja, būtent: „Turtas deda jo valdytojui pareigą turto naudojimą derinti su Valstybės reikalais“. O tiksliau į šį skyrių iš piliečių teisių skyriaus perkelta tradicinė deklaracija apie valstybės įsipareigojimą saugoti nuosavybės teisę, ir tai reiškė, kad nuosavybė jau vertinama ne kaip asmens teisė, o kaip bendros ūkio sistemos dalis. Juolab, kad Konstitucijoje skelbiama nauja, savininką įpareigojanti nuostata – „Turtas deda jo valdytojui pareigą turto naudojimą derinti su Valstybės reikalais“ (51 str.), t. y. asmuo įpareigotas savo asmeninį savininko interesą priderinti prie valstybės intereso ir nuosavybės teise turimą turtą naudoti pagal valstybės interesų reikalavimus. Ūkio ir verslo sritims Konstitucijoje numatyta galimybė suteikti funkcinę savivaldą (126 str.), nors tuo pat metu skelbta, kad valstybė „prižiūri ir rikiuoja“ ūkio ir jo paskirų įmonių veiklą, rūpinasi veikliu ūkininkų dalyvavimu tikslingoje ir tinkamoje žemės ūkio veikloje, pramonės, prekybos ir amatų ūkinių galimumų tikslingu panaudojimu ir t. t. Konstitucijoje numatyta aktyvi valstybės pozicija taip pat šeimos ir motinystės, auklėjimo ir švietimo, darbo, sveikatos ir socialinio aprūpinimo dalykuose, tuo

---

¹⁴⁹ BIRMONTIENĖ, T. Moterų teisių raida Lietuvoje: konstitucinis pripažinimas, politinio lygiateisiškumo siekis. *Jurisprudencija*, 2006, t. 12(90), p. 38-39.

būdu visiškai atsisakoma liberalizmo pažiūrų¹⁵⁰. Akivaizdu, jog valstybė autoritariniu laikotarpiu itin kišosi į kiekvieną piliečio gyvenimo sritį.

Vertindamas šią formuluotę, K. Račkauskas pabrėžė du, jo manymu, jos trūkumus: pirma, privačios nuosavybės teisė, taip ją formuluojant, tampa dalimi bendros ūkio sistemos, o ne asmens teisė – „dalyko svoris tuo buvo perkeltas iš individualios sferos į kolektyvinę valstybės tautos ūkio sferą“ ir antra, šioje formuluotėje turtas jau yra funkcija, bet ne absoliutinė savininko teisė, kaip tai suprato romėnai“¹⁵¹. Nagrinėdamas privačios nuosavybės teisę, K. Račkauskas kėlė ir dar vieną, retorinį, klausimą: remiantis Konstitucijos formuluote, turtas privalėjo būti naudojamas ne pagal bendrosios gerovės reikalavimus, o pagal valstybės interesus; autorius teigė, kad valstybės interesus bei bendroji gerovė realybėje ne visuomet sutampa ir kad Konstitucijos autoriai neišsprendė klausimo, kas darytina kilus šių vertybių priešpriešai.

Apibendrinamas 1938 metų Konstitucijoje išdėstytą žmogaus teisių analizę, didžiausiu, jo manymu, piliečių teisių katalogo trūkumu K. Račkauskas laikė tai, kad piliečio laisvė, bent viešo veikimo srityje, Konstitucijoje buvo taip griežtai reglamentuota, suvaržyta ir sąlygota ir taip susiaurinta, jog pilietis tos laisvės beveik ir neteko¹⁵² ir šiai autoriaus nuomonei išties pritariama.

A. Rudis, įvardijęs pagrindinius 1938 m. Lietuvos Konstitucijos bei 1922 ir 1928 m. konstitucijų žmogaus teisių skirtumus, pateikė nuosaikesnę ir atsargesnę išvadą. Jo manymu, net atsižvelgiant į 1938 m. Konstitucijos trūkumus, „vardan tiesos“ ji „visuotinio puolimo nenusipelno, joje atkartoti kitoje redakcijoje esminiai ankstesnių Konstitucijų principai apie pagrindines piliečių teises, išryškintos piliečių pareigos“. Pasak jo, šios Konstitucijos turinys, kaip ir joje išdėstytos piliečių pareigos bei teisės, tiesiog atitikusios to laikmečio nuostatas¹⁵³.

Darbo autorė pastebi, jog išeivijos teisininkai nagrinėdami svarbiausias Lietuvos tarpukario konstitucijose išdėstytas žmogaus teises, dėstė savo požiūrį į demokratiją, vertino konstitucinių nuostatų demokratiškumą ar nedemokratiškumą, kiek vienoks ar kitoks žmogaus teisių traktavimas atitinka demokratijos teoriją, pagrindinius liberalizmo dėsnius, ir turėjo progos išdėstyti savo pažiūras bei pateikti pagrindinius Lietuvos žmogaus teisių sistemos bruožus.

---

¹⁵⁰ ANDRIULIS, V., *et. al. Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 368.

¹⁵¹ *Ibid.*, p. 76-77.

¹⁵² MAKSIMAITIS, M.; MILIAUSKAITĖ K.; ir ŠAPOKA G. *Valstybės ir teisės problemos lietuvių išeivijos publikacijose (1944-1990)*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 61-62.

¹⁵³ *Ibid.*, p. 62.

A.Vaišvila pateikė savo nuomonę apie 1938 m. Konstituciją. 1938 m. Konstitucijai labiau rūpėjo valdžios stabilumas negu jos legitimiškumas, ji ribojo piliečių politines teises dalyvauti sudarant ir kontroliuojant valdžią, priimant svarbius, politinius sprendimus; panaikino net ankstesnių konstitucijų piliečiams (25 tūkstančiams) pripažintą įstatymų iniciatyvos teisę; piliečių kultūrinį aktyvumą siekė nukreipti iš politinės sferos į kitas kultūros sritis (ekonomiką, švietimą, mokslą, meną). Todėl ir 1938 m. Konstitucijoje išliko nepaliestos ekonominės asmens teisės verslo, privačios iniciatyvos, sąžinės laisvės, socialinės apsaugos, švietimo srityse ten, kur pats asmuo tiesiogiai dalyvauja garantuojant savo teises. Išliko ir teisinės garantijos, saugančios asmens neliečiamybę nuo valdžios savivalės: „Pilietis gali būti šaukiamas tieson arba suimamas įstatymo nurodytais atsitikimais ir tvarka. Suimtam piliečiui ne vėliau kaip per keturiasdešimt aštuonias valandas duodamas nutarimas dėl jo suėmimo ir nurodomas suėmimo pamatas. Negavęs to nutarimo, suimtasis paleidžiamas“ (21 str.). Kartu buvo atsisakoma nuo liberalistinės žmogaus teisių sampratos, absoliutinusios asmens teises ir tuo trukdžiusios valstybei tas teises veiksmingai ginti nuo kriminalinės agresijos. Todėl asmens teisės į buto neliečiamybę, į susirašinėjimo slaptumą, teisė kilnotis ir kitos čia ribojamos kiek „tatai reikalinga valstybės kovai su nusikaltimais“ (22 str. II d., 24 str. II d., 23 str. II d.). Svarbu pabrėžti, kad šie piliečio konstitucinių teisių ribojimo atvejai buvo aiškiai aptarti pačioje Konstitucijoje, ankstesnės Lietuvos Konstitucijos (1922 ir 1928 m.) tokius ribojimo atvejus paliko paprastų įstatymų nuožiūrai: „Įeiti į butą ir daryti kratą galima tik įstatyme nurodytais atsitikimais ir tvarka“ (1922 m. Konstitucija 12 str.).

Asmens politinių teisių ribojimai buvo grindžiami tuo, kad tauta iš karto negalinti pereiti prie teisės viešpatavimo, o tik palaipsniui – per įstatymo viršenybės įtvirtinimą: „Tautiškoji vyriausybė tik tuo ir skiriasi nuo buvusių seimų vyriausybių, kad pastarosios manė galinčios iš karto įvykdyti visų piliečių laisvių ir teisių programą, neatsižvelgiant į pasekmes, o tautiškoji vyriausybė vykdo tą programą laipsniškai, apgalvotai, auklėdama pareigos jausmą ir palaikydama būtiną geram valdymui pusiausvyrą tarp įstatymų numatytų laisvių ir pareigų“. Tvarkos primatą propaguojantis režimas turėjo paruošti tautą iš pradžių įprasti gyventi pagal teisės viršenybę. „Valstybės, susikūrusios ant žlugusių neribotų ar pusiau ribotų monarchijų griuvėsių, negalėjo ilgai išsilaikyti demokratinėmis <...>, nes jų piliečiuose, išaugusiuose beteisiais pavaldiniais, negalėjo būti gilaus pilietiškumo pajautimo“.

Patį autoritarizmą Lietuvoje „organinės valstybės“ šalininkai laikė ne paprasta politinių jėgų savivale, o logiškai ir istoriškai būtina reakcija į „liberalistinės demokratijos palaidumą“. Šis „palaidumas“ paruošias dirvą autoritarizmui ta prasme, kad liberalizmas „tik išugdęs mumyse teisių ir visokių laisvių troškimus, bet nedavęs ir negalėjęs duoti tautai laisvės ir

pareigos sintezės“. Svarbu pažymėti, kad autoritarinis režimas nebuvo suprantamas kaip atsisakymas nuo demokratijos net ir kai kurių opozicijos asmenų. „Jei prisiminsime Prancūziją, – rašė 1936 m. socialdemokratas V. Bielskis, – tai po jos revoliucijų ir trumpų respublikos gyvavimų buvo pavykę įsigalėti diktatūroms (Napoleonams); tačiau tai nesustabdė ten demokratijos dvasios augimo ir demokratijos pergalės. Todėl <...> ir tose valstybėse, kur dabar pasireiškė atsisakymas nuo demokratijos principų, demokratinė dvasia auga ir demokratiška tvarka anksčiau ar vėliau bus atstatyta“. Darbo autorė pritaria nuomonei, kad demokratija ir jos juridinė forma – teisinė valstybė nebūtinai yra tiesiaeigis procesas, kad autoritarinis režimas istorijoje dažnai buvo tarpinė stadija pereinant iš totalitarinių, monarchistinių, despotinių režimų į autentiškosios demokratijos lygmenį¹⁵⁴.

1938 m. Lietuvos konstitucija „buvo paskutinis ir žymiausias autoritetinės tautininkų vyriausybės aktas. Ji yra apibendrinimas A. Smetonos per ilgus metus skelbtų minčių visuomeniniams, politiniams ir kultūriniais klausimais. Kartu ji yra ir jo skiepytos Tautininkų sąjungos politinės, plačiausia prasme paimitos, ideologijos dokumentacija“. Paties A. Smetonos vertinimu, „nors ši Konstitucija nevisur tesiderina su įsigalėjusiomis demokratizmo teorijomis, tačiau jos dvasia giliai demokratiška, nes ji lygiomis vertina ir žmones, ir jų gėrybes, dvasines ir medžiagines“. Iš tiesų Konstitucija demokratijos net nepamini¹⁵⁵.

Darbo autorė vis dėlto, pritarė K. Račkausko nuomonei, jog 1938 m. Konstitucija suvaržė ir susiaurino piliečio teises bei laisves. Nepaisant to, jog A. Rudis teigia, kad Konstitucija bandė prisitaikyti prie tuo laikmečiu vyravusių nuostatų, šio darbo autorė mano, kad žmogaus teisės, laisvės ir pareigos neturėjo būti varžomos tiek, kiek 1938 m. autoritarinėje Konstitucijoje, o pats asmuo neprivalėjo būti laikomas menkesniu taip iškeliant į pirmą vietą atsidavimą valstybei, o ne pačias žmogaus teises kaip objektą, nepaisant tuo metu egzistavusių aplinkybių.

---

¹⁵⁴ VAIŠVILA, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000, p. 265-269.

¹⁵⁵ MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 249.

Išvados

1. Lietuvos konstitucinė teisė tarpukario laikotarpiu rėmėsi tiek prigimtines, tiek teisinio pozityvizmo idėjomis.
2. 1918 m. ir 1919 m. Laikiniųjū Konstitucijų Pamatiniuose Dėsniuose išdėstyti teisių ir laisvių katalogai buvo ganėtinai trumpi, tačiau tuo metu sulaukė itin teigiamo vertinimo, nes tai buvo didelis žingsnis Lietuvos konstitucionalizmo raidoje, siekiant įtvirtinti tuo metu keliamų vertybių visumą. 1920 m. įsigaliojusi Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija iš esmės atkartojo Pamatiniuose dėsniuose išdėstytas teises bei laisves.
3. 1922 m. įsigaliojus nuolatinei Lietuvos Respublikos Konstitucijai teisių ir laisvių sąrašas buvo išplėstas, o pareigų ši Konstitucija beveik nenumatė. Joje buvo nustatyta piliečių teisinė padėtis, tačiau atsirado pastabų, jog teisės bei laisvės galioja tik tam tikrų įstatymų ribose. Nepaisant to, buvo stengiamasi sukurti piliečių gerovę, o visuomeninio gyvenimo centru buvo laikomas žmogus.
4. 1928 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija nepaisant to, jog atkartoją 1922 m. Konstitucijos nuostatas, tačiau savo nuostatomis bei papildymais artėjo link autoritarizmo. Naujoji Konstitucija nurodė daug draudimų, ribojančių piliečių teises ir laisves.
5. 1938 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija kardinaliai skyrėsi nuo 1922 m. Jei pastarosios Konstitucijos objektas buvo žmogaus gerovė, tai 1938 m. autoritarinėje Konstitucijoje buvo iškelta valstybė, o kiekvieno piliečio pareiga – būti ištikimam valstybei. Ši Konstitucija sulaukė dviprasmiško išeivių teisininkų nuomonių, kadangi buvo nepritariančių žmogaus teisių bei laisvių suvaržymui, tačiau būta ir tokių nuomonių, jog tokie suvaržymai ir situacija tiesiog atitiko tuometinio laikotarpio nuostatas.
6. 1918-1922 m. ir 1922-1926 m. laikotarpiais buvo parengta gera ordinarinės teisės bazė, sukurti palankūs teisių, laisvių ir pareigų katalogą įgyvendinantys mechanizmai bei procedūros, tačiau esamą situaciją komplikavo susidariusi karo padėtis, o po 1926 m. ir mechanizmai, ir tvarkos buvo taip pakeistos, jog apsunkino ir daug ką atėmė iš žmogaus.
7. Visos tarpukario metu galiojusios Konstitucijos bei įstatymai skirtingai reglamentavo teises, laisves ir pareigas. Nuo Nepriklausomybės atkūrimo ir visu demokratiniau laikotarpiu piliečiams buvo suteikiama daugiau laisvių ir teisių nei pareigų, tačiau

autoritariniu laikotarpiu prie teisių ir laisvių sąrašo atsiranda ir ganėtinai platus pareigų sąrašas, o valstybė yra iškeliamą aukščiau nei pats žmogus. Tai parodo, jog skirtingos valstybės valdymo formos teisių, laisvių ir pareigų sąrašą traktuoja skirtingai.

Literatūros sąrašas

Teisės aktai:

- 1) Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai. *Lietuvos aidas*, 1918. XI.13, nr. 130(178);
- 2) Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai. *Laikinosios Vyriausybės Žinios*, 1919. XII. 2, nr. 16-194;
- 3) Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Laikinosios Vyriausybės Žinios*, 1920.VI.12, nr. 37-407;
- 4) Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Vyriausybės Žinios*, 1922.VIII.6, nr. 100-799;
- 5) Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Vyriausybės Žinios*, 1928.V.25, nr. 275-1778;
- 6) Lietuvos Konstitucija, *Vyriausybės Žinios*, 1938, Nr. 608-4271;
- 7) Įstatymas apie draugijas. *Laikinosios Vyriausybės Žinios*, 1919.XI.24, nr. 15;
- 8) Įstatymas karo stoviui įvesti. *Laikinosios Vyriausybės Žinios*, 1920.VII.24, nr. 41-430;
- 9) Laikinasis įstatymas apie Lietuvos pilietybę. *Laikinosios Vyriausybės Žinios*, 1919.5.16, nr. 2/3-22;
- 10) Lietuvos pilietybės įstatymas. *Vyriausybės Žinios*, 1939.VIII.8, nr. 656-4811;
- 11) Lietuvos Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymas. *Laikinosios Vyriausybės Žinios*, 1919.IV.2, nr. 26-302;
- 12) Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas. *Vyriausybės Žinios*, 1931.XI.25, nr. 369-2520;
- 13) Seimo rinkimų įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1922.VIII.1, nr. 98-793;
- 14) Spaudos įstatymas. *Laikinosios Vyriausybės Žinios*, 1919.XII.17, nr. 17;
- 15) Susirinkimų įstatymas. *Laikinosios Vyriausybės Žinios*, 1920.III.4, nr. 20-196;
- 16) Svetimšaliams gyventi įstatymas. *Vyriausybės Žinios*, 1933.VI.10, nr. 416-2884;
- 17) Vietos savivaldybės įstatymas. *Vyriausybės Žinios*, 1933.XII.22, nr. 431-2986.

Specialioji literatūra:

- 1) ANDRIULIS, V.; MOCKEVIČIUS, R.; ir VALECKAITĖ, V. *Lietuvos valstybės teisės aktai*. Vilnius: Teisės institutas, 1996;
- 2) ANDRIULIS, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.
- 3) BIRMONTIENĖ, T., et. al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012;

- 4) BIRMONTIENĖ, T. Moterų teisių raida Lietuvoje: konstitucinis pripažinimas, politinio lygiateisiškumo siekis. *Jurisprudencija*, 2006, t. 12(90);
- 5) BIRMONTIENĖ, T. Žmogaus teisių ir laisvių koncepcija 1922 m. Lietuvos valstybės konstitucijoje. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Valstybės žinios, 2003;
- 6) BLIUMINAS, A. 1922 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos rengimo užkulisiai: žydų tautinė mažuma ir teisių užtikrinimas. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Valstybės žinios, 2003;
- 7) DWORKIN, R. *Rimtas požiūris į teises*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004;
- 8) JAKUBČIONIS, A. 1918-1922 m. Konstitucijos istorinėje perspektyvoje. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Valstybės žinios, 2003;
- 9) JANAUSKAS, P. 1922 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija ir tautinės mažumos. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Valstybės žinios, 2003;
- 10) JARAŠIŪNAS, E. *Konstitucijos 18 straipsnis. Lietuvos Respublikos Konstitucijos II skirsnio „Žmogus ir valstybė“ komentaras*. Vilnius: Teisės problemos, 1999;
- 11) JEGELEVIČIUS, S. Lietuvos laikinųjų Konstitucijų ištakų klausimu (1917-1919 m.). Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Valstybės žinios, 2003;
- 12) JŪRĖNIENĖ, V. Stegiamojo Seimo narės ir jų veikla įteisinant lyčių lygiateiškumą 1922 m. Konstitucijoje. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Valstybės žinios, 2003;
- 13) KELSEN, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002;
- 14) MACHOVENKO, J. 1918 m. lapkričio 2 d. ir 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos konstituciniai aktai – dvi atskirtos Konstitucijos ar dvi to paties konstitucinio akto redakcijos? *Teisė*, 2017 (104);
- 15) MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia, 2005;
- 16) MAKSIMAITIS, M.; MILIAUSKAITĖ K.; ir ŠAPOKA G. *Valstybės ir teisės problemos lietuvių išeivijos publikacijose (1944-1990)*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011;
- 17) MAKSIMAITIS, M.; VANCEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2004;
- 18) MAŽUL, E. *Tautinių mažumų teisių apsauga vykdant tarptautinius Lietuvos Respublikos įsipareigojimus 1918-1940 metais: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009;

- 19) TRUSKA, L. 1938 metų Konstitucija. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Valstybės žinios, 2003;
- 20) VAIČAITIS, A. et al., *Lietuvos konstitucionalizmo istorija (istorinė Lietuvos konstitucija). 1387 m.-1566 m.-1791 m.-1918 m.-1990 m.: monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016;
- 21) VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000;
- 22) VAIŠVILA, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000;
- 23) VANCEVIČIUS, S. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000;
- 24) ŽALIMAS, D. Demokratinės valstybės pagrindai 1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucijoje: žvilgsnis iš galiojančios konstitucijos perspektyvos. *Parlamento studijos*, 2017.

Elektroniniai dokumentai:

1. TRUSKA, L. *Parlamentarizmo I Lietuvos Respublikoje (1918-1940 m.) bruožai* [interaktyvus]. Vilnius: Parlamento studijos, 2004 [žiūrėta 2018 m. balandžio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr3/Istorija_Truska.htm>.

Santrauka (lietuvių kalba)

Apie žmogaus ir piliečio teises, laisves ir pareigas daug darbų yra parašę tiek Lietuvos, tiek užsienio autoriai. Literatūroje pasitaiko diskusijų dėl teisių ir laisvių skirtumo bei kas vis dėlto yra laikoma pareiga, o taip pat teisės doktrinoje pozityvizmo ir prigimtinės teisės atstovai pateikia savo pozicijas dėl teisių, laisvių ir pareigų atsiradimo. Šie klausimai buvo aktualūs ir tarpukario metu Lietuvoje.

Tarpukario metu Lietuvoje didelį vaidmenį suvaidino 1918 m. bei 1919 m. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai, kuriuose pirmą kartą Lietuvos konstitucionalizmo istorijoje buvo atskiras „Pamatinių piliečių teisių“ skyrius. Šie Pamatiniai Dėsniai davė pradžią piliečių lygiateisiškumo įtvirtinimui ne tik tarp Lietuvos piliečių, bet ir tarp kitataučių, o taip pat moterims suteiktos platesnės teisės nei buvo anksčiau. 1920 m. Steigiamajam Seimui priėmus Laikinąją Lietuvos Valstybės Konstituciją, ji iš esmės atkartojė 1918 m. ir 1919 m. Pamatinių Dėsnų nuostatas, tačiau buvo įrašyta nauja nuostata sukėlus kontraversišku diskusijų, tai mirties bausmės panaikinimas, kuris užtikrino, jog piliečio gyvybė yra įvedama į tą sritį, kuri valstybei yra nepasiekiamą. Kadangi 1918 m. ir 1919 m. Pamatiniai Dėsniai bei 1920 m. Laikinoji Konstitucija reglamentavo ganėtinai nedaug žmogaus bei piliečio teisių ir laisvių, o tuo laikotarpiu Lietuva ir aplink ją buvusios valstybės pasižymėjo nepaprastu demokratinių jėgų pakilimu, visa tai turėjo įtakos naujos ir šikart nuolatinės Konstitucijos priėmimui. Būtent 1922 m. Konstitucija nutraukė laikinųjų Konstitucijų veikimo laikotarpį ir ypač didelį dėmesį skyrė žmogaus teisėms, o patį žmogų skelbė visuomeninio gyvenimo centru. Anot teisės mokslininkų būtent ši Konstitucija buvo pati demokratiškiausia tarpukario laikotarpiu. Šalyje įvykus perversmui, tai įtakos turėjo tolesnei Lietuvos konstitucinei raidai, o demokratijos pakilimo banga ėmė slūgti. 1928 m. buvo priimta nauja Lietuvos Valstybės Konstitucija, kuri pažodžiui pakartojė daugelį 1922 m. Konstitucijos nuostatų, tačiau būtent ši Konstitucija buvo viena pirmųjų pasukusių nuo demokratijos į autoritarizmą. Naujų politinių požiūrių fone ši Konstitucija pasirodė pasenusi ir neatitinkanti realijų, tad 1938 m. buvo priimta nauja ir atvirai autoritarinė Konstitucija. Šioje Konstitucijoje, priešingai nei 1922 m., į aukščiausią vietą buvo iškeliamą valstybė, o taip pat greta teisių ir laisvių buvo ganėtinai platus pareigų katalogas. Apart tarpukario metu galiojusių Konstitucijų ir jose įtvirtintų teisių, laisvių bei pareigų, didelę reikšmę tuo metu turėjo priimti reikalingi įstatymai, kurie reglamentavo žmogaus bei piliečio teisių, laisvių ir pareigų katalogą.

Summary (anglų kalba)

Many writings by Lithuanian and foreign authors have been written about rights, freedoms and duties of a person and citizen. In literature there is a debate about the difference in rights and freedoms and what is still considered a duty, as well in the legal doctrine the representatives of positivism and natural rights present their positions about rights, freedoms and duties. These questions were also relevant during the interwar period in Lithuania.

During the interwar period in Lithuania significant role were played 1918 and 1919 The Fundamental Laws of the Provisional Constitution of the State of Lithuania in which for the first time in history of the constitutionalism was a separate section of the „Fundamental Rights of Citizens“. These Fundamental Laws have begun to establish the equality of citizens not only among Lithuanian citizens but also among others and also women have acquired wider rights than they had before. In 1920 The Constituent Assembly adopted Provisional Constitution of Lithuania which replicated 1918 and 1919 provisions of the Fundamental Laws but in a new Constitution has been recorded new provision which led to controversial debates it was abolition of the death penalty and it's ensured that the life of a citizen is introduced into a area that is unattainable to the state. 1918 and in 1919 The Fundamental Laws and the 1920s The Provisional Constitution of Lithuania regulated quite a few rights and freedoms of person and citizen and during that period Lithuania and its surrounding states were marked by an extraordinary rise of democratic forces, all of this have an influence for adoption of a new and this time a permanent Constitution. Constitution of 1922 terminated the period of the temporary Constitutions also devoted special attention to human rights and proclaimed the person as the center of public life. According to legal scholars, this Constitution was the most democratic in the interwar period. In the aftermath of the coup in the country, it affected the further constitutional development of Lithuania and the wave of democracy's rise began to crumble. In 1928 in Lithuania was adopted new Constitution which literally repeated many of 1922 Constitution provisions, however it was the first Constitution to turn from democracy to authoritarianism. In the background to new political views this Constitution has turned out to be obsolete and inconsistent with reality, so in 1938 was adopted a new and openly authoritarian Constitution. In this Constitution, unlike in 1922, the state was raised to the highest place and near rights and freedoms there was a rather wide catalog of duties. Apart from the Constitutions valid during the interwar period were adopted the necessary laws that regulated the catalog of rights, freedoms and duties of a person and citizen.